

Arkiivaášsenr. 23/589

<u>Ášši</u>	<u>Gos</u>	<u>Goas</u>
006/24	Sámediggeráđdi – dievasčoahkkináššit	23.01.2024-25.01.2024
010/24	Sámedikki dievasčoahkkin	05.03.2024-08.03.2024
002/24	Ealáhus- ja kulturlávdegoddi	20.02.2024-23.02.2024

Duohtavuolta ja soabadeapmi - Pilára 4: Riiduid eastadeapmi

Áššeovddideapmi

Álggahus

Dát lea Duohtavuolta- ja soabadankommišuvnna raportta (dán rájes gohčoduvvon raportan) vuosttaš giedahallan Sámedikkis. Duohtavuolta- ja soabadankommišuvdna (dán rájes gohčoduvvon kommišuvdnan) lea válljen ovddidit doaibmabijuid iešguđetge piláraid vuolde. 4. piláras evttoha kommišuvnna doaibmabijuid riiduid ja vuostálasvuoltaid eastadeami hárrái. Doaibmabijut leat nummarastojuvvon dan mielde guđe pilára vuolde dat leat evttohuuvon. Gáldočujuhusat leat juolgenohtain.

Kommišuvnna raporta govvida bures mii sáhtttá gohčoduvvot riiduid fáddán luondduriggodagaid ja areálageavaheami oktavuodas. Árbevirolaš sámi ealáhusaid vuodđun lea leamaš, ja lea ain, dárbu ávkkástallat areálaid sihke eatnamis ja mearas. Olu industriijadoaimmat ja majoritehtaálbmoga areáladárbu lea váldán árbevirolaš guovlluid iežas atnui. Dát buktet oktiibuot stuora váikkuhusaid sámi kultuvrralaš doaimmaide ja eallimii. Deaddu lassána dađistaga ja dađistaga ođđa bealálaččat leat daid duogábealde.

Vuostálasvuolta/riidu/konflikta dán oktavuodas lea garra soahpameahttuvuolta luondduriggodagaid ja areálaid geavaheami hárrái. Stuoraservodaga otná stuora ja dađistaga lassáneaddji dárbbuin váldit vuollásis árbevirolaš geavahanguovlluid leat juo garrasit čuohcan min árbevirolaš ealáhusaide, ja kommišuvdna oaidná ahte vejolaš ja čoavdekeahces vuostálasvuolta soames báikkálaš servodagain leat headušan gulahallama ja lasihan vuostálasvuoltaid. Kommišuvdna cealká ahte dát lea servodatválttisvuolta ja ahte álgoálbmogat ja minoritehtat leat erenoamáš hearckes dilis.

Kommišuvdna čilge dán bures teavsttas 4. pilára doaibmabijuid maŋgelis, s. 657:

«Viidáseappot čujuha kommišuvdna guhkes áiggi dáruidduhtima váikkuhusaide sihke lágain ja hálddašeamis, ja čielggatkeahkes beliide boazodoalu ja priváhtarievtálaš dillis. Kommišuvdna čujuha dasa movt historjjá ovdanbuktin, lágaid čađaheapmi ja riekteáddejumi maŋemus čuođi jagi leat duođalaččat čuohcan boazodoalu ekonomalaš ja kultuvrralaš guoddevašvuhtii. Máŋggat duomut čájehit movt dát erenoamážit lea čuohcan lullisámi boazodollui.»... «Seammasullasaš váikkuhusat leat maiddá čuohcan mearrasámiid ja kvenaid guolásteapmái.»

Kommišuvdna čujuha maiddá ahte dábálaš vuohki sámi meahcceguovlluid hálddašeamis lea ahte báikkálaš álbmot unnán lea ovdastuvvon, ja ahte astoáigge- ja luonddugáhttenberoštumi vuoruhuvvojit ovdalii sajáiduvvan báikkálaš árbevirolaš geavaheami.

Dát oktiibuot dahket ahte lea dárbu ásahit riidduid eastadeaddji mekanismaid. Goabbatlágan dárbbuid ja muhtomin hui bonju fápmovuogádagaid dáfus go vuostálasvuodát čuožžilit, lea áibbaš dárbbalaš ahte guoskevaš beliin lea sullii ovtadássásaš vuolggasadji čovdosiid ohcamis.

Maŋemus áiggiid vásáhusaid olis, go eiseválddit eai vel leat čuovvolan Alimusrievtti duomu, lea hástaleaddji nagodit jáhkkit ahte lea vejolaš gávnnaht doarvái buriid mekanismaid mat sáhtáše dán fuolahit.

Kommišuvdna lea evttohan vuostálasvuodaid eastadeaddji doaibmabijuid maid sihke Sámediggeráđdi ja máŋga gulaskuddancealkámuša dorjot. Sámediggeráđdi liikká evttoha lassii doaibmabiju mii sáhtá nannet proseassa dán pilára dáfus. Doaibmabijut eai leat ráddjejuvvon daidda mat leat evttohuvvon.

Kommišuvdna evttohan doaibmabijut 4. piláras: Riidduid eastadeapmi

Pilára 4

Doaibmabidju 4.1

Kommišuvdna doarju Ytringsfrihetskommisjonen (Sátnefriddjavuođakommišuvdna) (NOU 2022: 9) evttohan doaibmabijuid álgoálbmogiid ja minoritehtaid vealaheami ja vašuheami vuostá. Sátnefriddjavuođakommišuvdna árvala earret eará ahte berre ráhkaduvvot doaibmaplána sámiiid ja našuvnnalaš minoritehtaid cielaheami vuostá, ja ahte máhttu sámiiid ja našuvnnalaš minoritehtaid birra berre lassáht ja leat eambo oidnosit skuvllain.

Doaibmabidju 4.2

Berre áshuvvot bastevaš ráđdeaddi orgána Ráđdehussii veahkkii áššiiin mat gusket našuvnnalaš minoritehtaide, dás maiddá iešguđetlágan dási iešmearrideami hárrái.

Doaibmabidju 4.3

Kommišuvdna ávžžuha čađahit oamastan- ja geavahanvuoigatvuodaid kártema guovlluin olggobealde Finnmarkku álbmotrievtti mearrádusaid olis. Dát ferte fátmastit vuoigatvuoda boazoguohtumiidda olggobealde otná boazoguohtunguovlluid ja našuvnnalaš minoritehtaid geavahanvuoigatvuodaid, sajáiduvvan vieruid ja dološ áiggi rájes geavaheami vuodul.

Doaibmabidju 4.4

Kommišuvdna čujuha Norgga almmolaš čielggademiide NOU 2007: 13 Den nye sameretten ja NOU 2008: 5 Retten til fiske i havet utenfor Finnmark ja ávžžuha ahte dáid čielggademiid evttohusat čuovvoluvvojit.

Doaibmabidju 4.5

Kommišuvdna evttoha ahte čađahuvvo ollislaš guorahallan boazodoalu areáladii hárrái ja boazodoalu mearkkašumis sámi kultuvrii.

Dasa lassii čujuha kommišuvdna dasa ahte lea dárbbalaš:

- árvvoštallat ovdalgihtii addima lobi geavada *oreigningsloven* nammasaš lágas (eksproprierenlágas). Sámediggi doarju dán doaibmabiju ja oaivvilda ahte ovdalgihtii lohpi ii berre addojuvvot.

- ahte ásahuvvo kultur- ja giellagelbbolaš gearggusvuodačoavddus fáhkka, psykososiála doarjjan rávisolbmuide. Odne gávdno dakkár dušše mánáid ja nuoraid váste.
- ahte báikkálaš eiseválddit gávnnaht man muddui seanadeapmi sámiid, kvenaid, vuovdesuopmelaččaid ja dáččaid gaskka lea dárbbášlaš. Soames báikkálaš servodagain sáhtá joavkkuid siskkáldas seanadeapmi leat dárbbášlaš.

Oppalaš oaidnu relevánta gulaskuddancealkámušaid birra:

Sámediggeráđdi lei sádden kommišuvnna raportta gulaskuddamii áigemeeriin golggotmánu 31. beaivi 2023. Dán birra lea dárkilet čilgehus bajitdási áššis raportta birra.

Dat gulaskuddancealkámušat mat erenoamážit gusket 4. piláree, deattuhit eatnasat vuoddoealáhusaid hástalusaid, eai ge nu olu daja kommišuvnna evttohusaid birra. Dát fáddá boahtá vuosttažettiin ovdan dievasčoahkkinaššis “*Duohtavuohta ja soabadeapmi – Ealáhusat*”. Sámediggeráđdi atná earret eará dán dihte ulbmillažžan ráhkadit sierra ášši ealáhusaid birra.

Dasa lassin lea Sámediggeráđdi válljen guoskkahit doaibmabiju 4.1 sátnefridjavuodakommišuvnna birra dievasčoahkkinaššis *Duohtavuohta ja soabadeapmi – Váikkuhusat olbmuide*.

Mánega gulaskuddanáshusa leat dovddahan ahte sii dorjot doaibmabijuid mat leat 4. pilára vuolde árvaluvvon ja celket ahte dát fertejit vuoruhuvvot. Mánngas dain datte eai aiddostahte iežaset oainnu dađi čiekŋaleappot. Dát leat stuora prinsihpalaš áššit mat unnán leat čovdojuvvon daid proseassaid bokte mat leat dássáži čadahevvon.

Gulaskuddanáshusat atnet deatalažžan ahte iešgudet resurssaid geavaheami kombinašuvdna lea deatalaš sámii ássamii ja ahte báikkálaš ja árbevirolaš máhttu ferte vuhtiiváldojuvvot eambo.

Lea maid deattuhuvvon man deatalaš dat lea ahte stáhta oaidná ovdalaš politihka váikkuhusaid. Nuppi áššebeali máhtu váilevaš doahhtaleapmi ja unnán ipmárdus deattuhuvvo dávjá leat sivan dasa go lea ollu vuostálasvuohta ja váttis soabadit.

Lea čielga vuordámuš dasa ahte kommišuvnna ávžžuhus kártet oamastan- ja geavahanvuoigatvuodaid olggobealde Finnmárkkku, álbmotrievtti mielde, ferte álggahuvvot ja ahte dát ferte fátmastit boazoguohtunvuoigatvuodaid viidábut go otná boazoguohtunguovlluid siskkobealde. Čujuhuvvo maiddái dasa ahte dat ferte fátmastit vuoigatvuoda guolásteapmái ja mearrasámiid vuoigatvuodaid lulábealde Finnmárkkku. Norgga servodat ferte dovddastit ahte ii leat ehtalaččat ii ge morálalaččat dohkálaš šiitit ahte gávdno dološ riektivuoddu mearraguolásteapmái sámii guovlluin.

Mánega gulaskuddanáshusa namuhit erenoamážit ahte sii dorjot kommišuvnna evttohusa rievdadit vejolašvuođa addit ovdalgihtii lobi.

Čujuhuvvo maiddái ahte Deanu-soahpamuš ferte heaittihuvvot, ja ahte ferte ásahuvvot ođđa šiehtadus mii deattuha duohta iešmearrideami ja árbemáhtu.

Romssa Sámi searvi árvala iežas gulaskuddancealkámušas ahte berre ásahuvvot ránggáštusvuogádat almmolaš eiseváldiid vuostá geat rihkkot Sámelága konsultašuvdnageatnegasvuođa.

Mánega gulaskuddancealkámuša leat guovlluid guoskevaččat. Sámediggeráđdi áigu daid čuovvolit sierra áššin vai dat fuolahuvvojit buoremus lági mielde.

Árvvoštallan

Álggahus

Sámediggeráđđi lea ovttaoavilis kommišuvnnain das ahte riidduid eastadeapmi lea boahhtevaš soabadeami eaktu. Ádden dihte maid riidduid eastadeapmi gáibida, de čujuha Sámediggeráđđi riikkaidgaskasaš ráfidutkamiidda, gos dávjá earuhit «positiiva ráfi» ja «negatiiva ráfi» gaskka. Go negatiiva ráfi dovdomearka lea ahte ii leat riidu, de sisttisdoallá posiitiiva ráfi olmmošvuoigatvuođaid doahttleami, dásseávvu, iešmearrideami ja fápmostruktuvrraid dássema. Ja go negatiiva ráfi lea njuolgggo veahkaválddi unnideapmi, de lea posiitiiva ráfi maiddái struktuvrralaš veahkaválddi unnideapmi. Dat lea ahte vuostábargat servodatstruktuvrraid mat dagahit vealaheami, badjelgeahččama ja eahpevuoiggalašvuođa. Sámediggeráđđi oaiivvilda ahte riidduid eastadeapmi sámi ja dáčča oktavuodas ferte ge juste dan fátmastit: olmmošvuoigatvuođaid doahttleapmi ja dáruiduhttináiggis árbejuvvon fápmostruktuvrraid rievdeami. Sámediggeráđđi deattuha ahte sámpolitiikka vuoddu lea sápmelaččaid rahčamuš min oktagaslaš ja oktasaš vuoigatvuođaid ovddas ja olmmošvuoigatvuođaid ovddas álbmogin ja álgoálbmogin ja ahte dát vuoigatvuođat buori muddui eai vuos ge doahhtaluvvo.

Vaikko doaibmabijut eai leat ge dievaslaččat, de dat liikká govvidit makkár čuolmmat dat dagahit riidduid dahje vuostálasvuođaid sápmelaččaid ja muđui álbmoga gaskii.

Sámediggeráđđi oaidná ahte kommišuvnna evttohan doaibmabijut vaššiságaid ja vealaheami birra leat biddjon seamma pilára vuollái go doaibmabijut areálasisabahkkemiid hárrái. Sámediggeráđđi lea ovttaoavilis das ahte negatiiva cealkámušat sápmelaččaid vuostá ja cielaheamit lassánit erenoamážit areálasisabahkkenaššiid oktavuodas. Norgga eiseválddit berrejit dovddahit iežaset dáhtu soabadit ja eastadit sápmelaččaid cielaheami dan bokte ahte doahhtalit ja suodjalit sámi vuoigatvuođaid kultuvrralaš eallimii mii lea čavga čadnon eatnamiidda ja luondduriggodagaide.

Sámediggeráđđi vállje liikká ságaskuššat dán oasi ja doaibmabiju 4. pilára vuolde viidát oktavuodas ja čujuha dievasčoahkkináššái «*Duohtavuohhta ja soabadeapmi – váikkuhusat olbmuide*» gos dat giedahallojuvvo ja árvvoštallojuvvo vuđoleappot.

Kommišuvnna evttohusat 4. pilára vuolde leat áššit maid Sámediggi dál juo buori muddui vuoruhá, maiguin lea bargame juo dahje main lea ohcalan ovddasvástideaddji eiseválddiid álggahit proseassaid ja áššit maid Sámediggi hobeha. Sámedikki dievasčoahkkináššis «*Duohtavuohhta ja soabadeapmi – ealáhusat*» guorahallojuvvojit ealáhuslaš váikkuhusat ja áššečuolmmat mat leat dán áššis namuhuvvon.

Kommišuvnna evttohan doaibmabijuid árvvoštallan

Doaibmabidju 4.1:

Kommišuvdna doarju Ytringsfrihetskommisjonen (Sátnefriddjavuođakommišuvnna) (NOU 2022: 9) evttohan doaibmabijuid álgoálbmogiid ja minoritehtaid vealaheami ja vašuheami vuostá.

Kommišuvdna duodašta ahte vaššiságat, cielaheamit ja vealaheapmi lea servodatváttisvuohtan, ja ahte sápmelaččat vásihit dán. Sii čilgejit dán váttisvuođa duogážin leat ahte dáruiduhttinpolitiikka lea ásahan ja nannen negatiiva guottuid, ja váilevaš dieđuid dáruiduhttima, sápmelaččaid, ja sámi vuoigatvuođaid birra. Dán olis oaidná kommišuvdna árvaluvvon doaibmabijuid 1. pilára vuolde dieđuid ja diehtujuohkima birra oassin čovdosis. Máhttoloktema bokte áigot sii unnidit stereotypiijaid, ovdagáttuid ja negatiiva guottuid, ja nu maiddá vealaheami ja cielaheami. Máhttoloktema dárbbu deattuhit maiddá Ytringsfrihetskommisjonen (Sátnefriddjavuođakommišuvdna) ja Norges institusjon for menneskerettigheter (NIM, Norgga olmmošvuoigatvuođaid institušuvdna). (Dás duohko adno sámegeiel teavsttas dušše sámegeiel namma).

Sámediggeráđđi doarju dán ja lea válljen dán fáttá giedahallat dievasčoahkkináššis «*Duohtavuohhta ja soabadeapmi – váikkuhusat olbmuide*».

Doaibmabidju 4.2:

Berre ásahuvvot bistevas ráđđeaddi orgána ráđdehussii veahkkin áššiin mat gusket našuvnnalaš minoritehtaide, dás maiddá iešgudetlágan dási iešmearrideami hárrái.

Sámediggi oaivvilda ahte dán doaimbajuvvot fertejit našuvnalaš minoritehtat árvvoštallat.

Doaimbajuvvot 4.3:

Kommišuvdna ávžžuha čadahit oamastan- ja geavahanvuoigatvuođaid kártema guovlluin olggobealde Finnmárkku álbmotrievtti mearrádusaid olis. Dát ferte fáttmástit vuoigatvuođa boazoguohtumiidda olggobealde otná boazoguohtunguovlluid ja našuvnalaš minoritehtaid geavahanvuoigatvuođaid, sajáiduvvan vieruid ja dološ áiggi rájes geavaheami vuodul.

Sámediggeráđdi čujuha dasa ahte dán čuoggás lea áibbas mearrideaddji mearkkašupmi Sámedikki mieđihanmearrádussii Finnmárkoláhkii ja ahte dat lea seamma deatalaš guovlluid dáfus lulábealde Finnmárkku.

Konsultašuvnnain Stuoradikki justisialávdegottiin Finnmárkolága birra dajai Sámediggi dáinna lágiin bargodokumeanttas 7:

"Sámediggi ii ane alldis gelbbolašvuođa maide doaimmahit vuoigatvuođalaččaid bealis, danne go identifiseren 5. § mielde easka čielggada geat vuoigatvuođalaččat leat. Danne mii eat sáhte dohkkehit sin vuoigatvuođaid rihkkuma dahje sirdima. Finnmárkolága čadaheapmi ii sáhte ipmirduvvot sajáiduvvan eananvuoigatvuođaid váldimin našuvnalaš rievtti mielde, ii ge álgoálbmoga vuoigatvuođaid sirdimin ILO-soahpamuša 17. artihkkala jč. mielde. Láhka ferte danne sihkkarastit dáid sajáiduvvan vuoigatvuođaid eatnamii ja resurssaide, ásahit ortnega man olis ovttaskas olbmot ja joavkkut sáhte oazžut iežaset rivttiid duodaštuvvot almmá dárbbasit čadahit dábálaš diggeáššiid. Namalassii galget vuoigatvuođalaččat identifiseruvvot, nu ahte Finnmárkku álbmogii sihkkarastovvot dohkálaš identifiseren- ja mearridanproseassa sin sajáiduvvan vuoigatvuođaid čielggadeapmái, proseassa mas erenoamážit sápmelaččaid riektedilli čielggaduvvo ja sihkkarastovvot. Lea ovttaoaivilvuotta das ahte láhka galgá sisttisoallat kommišuvdna- ja sierraduopmostuolloortnega mii sihkkarastá dakkár proseassa.»

Sámediggeráđdi čujuha ahte Norgga olmmošvuoigatvuođaid institušuvdna (NIM) mángga geardde lea čujuhan ahte Finnmárkku ja Finnmárkku olggobealde adnojuvvojit goabbatlágan standárdat. Nu lea ain vaikko Sámevuoigatvuođalávdegotti II evttohusat geigejuvvojedje juo 17 jagi áigi. Dáid evttohusaid gaskkas lei maid evttohus kártet oamastan- ja geavahanvuoigatvuođaid. NIM lea iežas jahkedieđáhusas 2017 čujuhan ahte leat iešgudetlágan standárdat Finnmárkku ja árbevirolaš sámi guovlluin lulábealde Finnmárkku, mii sáhtá leat hástalus Norgga geatnegasvuođaid ollašuttimii ILO-soahpamuša nr. 169, álgoálbmogiid ja čearddalaš álbmogiid birra iešheanalaš stáhtain (ILO 169) artihkkaliid 6, 7, 13, 14 ja 15 mielde.

Sámediggeráđdi čujuha dasa lassin dasa ahte Sámedikki dievasčoahkkain lea NIM jahkeraportta 2017 giedahallamis deattuhan NIM čujuhusa Alimusriektái ahte guokte duomu jagis 2001 leat dohkkehan sápmelaččaid vuoigatvuođa oktagaslaččat háhkat oamastan- ja geavahanvuoigatvuođaid guhkes áiggi geavaheami vuodul. NIM čujuha dasa ahte dat sáhtá láivudit sápmelaččaid vuoigatvuođaid jus riektekárten ja dohkkehanproseassa ii čadahuvvo govttolaš áiggi sisa. Dat lea maiddáid problemáhtalaš ILO 169 ulbmila hárrái – álgoálbmogiid rievtti dáfus bisuhit ja ovdánahttit iežaset kultuvrra.

Sámediggeráđdi dáhttu ain ahte dát láhkabargu joatkašuvvá ja atná hui váttisin ahte čuovvoleapmi lea nu sakka healban. Dat lea geavvan seammás go areálasisabakkemat lassánit ja boares máhttu mii njálmmálaččat sirdovvot buolvvas buolvii, dađistaga jávká dan mielde go boarráset sámi buolvvat jávket. Sámediggi atná dohkkehtmeahttumin ahte okta nubbi ráđdehus lea lánkaevttohusaid coggan lođái ja deattuha ahte dál lea gollan nu guhkes áigi ahte dakkár nollan iešalddis sáhtá adnojuvvojit sápmelaččaid vuoigatvuođaid ja olmmošvuoigatvuođaid rihkkumin.

Doaimbajuvvot 4.4:

Kommišuvdna čujuha Norgga almmolaš čielggademiide NOU 2007: 13 Den nye sameretten ja NOU 2008: 5 Retten til fiske i havet utenfor Finnmark ja ávžžuha ahte dáid čielggademiid evttohusat čuovvovuvvojit.

Sámediggi čujuha ahte jagis 2024 lea 17 jagi áigi go Sámevuoigatvuođalávdegotti II geigii iežas čielggadeami NOU 2007: 13 Den nye sameretten.

Stáhtalaš eiseválddit eai leat guhkás ollen dán barggu čuovvolemis. Sámediggi lea mángga geardde dan muittuhan eiseválddiide, ja dat dáhpáhuvá juohke jahkebealčoahkkimis departemeanttain mas lea

ovddasvástádus sámi áššiin. Dalle sii čujuhit kapasitehtahástalusaide ja hástalusaide eará departemeanttaid vuoruhemiid geažil.

Sámevuoigatvuodálávdegoddi II čielggadii sápmelaččaid rievttálaš dillái eatnamiidda ja čáziide sámi geavahanguovlluin olggobealde Finnmárkku, ja evttohii láchkarievdadusaid ja hálddašanortnegiid. Sámevuoigatvuodálávdegotti II deahtaleamos ávžžuhusat ledje láchkamearrádusat eanan- ja luondduriggodagaide vuoigatvuodaid kártema ja dohkkeheami birra Romssa fylkkas ja das lulás, ođđa hálddašanortnet dáid guovlluide ja konsultašuvnavuoigatvuoda láchkareguleren.

Áidna čuokkis man Norgga eiseválddit leat čuovvolan dán rádjái, lea konsultašuvnavuoigatvuoda láchkanannen. Dát lea deahtalaš olahus proseassain mat gusket sámi beroštumiide. Sámediggeráđđi lea danne válljen árvalit sierra doaibmabiju dan birra dán áššis. Eatnamiid ja čáziid riektekártema ja dohkkeheami evttohusaid čuovvoleapmi ja ođđa hálddašanortnet Finnmárkku lulábealde lea ain eahpečielggas.

Kystfiskeutvalget (Riddoguolástuslávdegotti) evttohusa (NOU 2008: 5 Retten til fiske i havet utenfor Finnmark) čuovvoleami vuodul dahkkojuvvojedje 2012:s smávit rievdadusat guolástuslágain (havressursloven/mearreresursalágas, deltakerloven/oassálastinlágas ja Finnmárkolágas) sápmelaččaid ja earáid vuoigatvuoda birra guolásteapmái mearas Finnmárkku olggobealde. Láchkamearrádusat sisttisdoalle mearrádusaid vuoigatvuoda birra guolástit smávva fatnasiiguin árbevirolaš sámi guovlluin, sámi guolásteami ja dan mearkkašumi deattuheami báikkálaš servodagaide, mearrádusaid guolástusbáikkiid identifiserema birra Finnmárkokommišuvnna bokte go dat gáibiduvvo, ja ahte sáhtá ásahuvvot Riddoguolástusnammagoddi. Nammagottis galggai leat 50 % Sámedikki nammaduvvon ovddasteapmi, ja doaibman nannet riddo- ja vuotnaguolásteami. Dasa lassin mearriduvvojedje láchkaásahusat mat gildet bivdu badjel 15 mehter fatnasiiguin vuonain, nu ahte smávit vuotnabivdofatnasat eai galgga vuottáhallat eret iežaset árbevirolaš guolástanbáikkiin.

Konsultašuvnnain eai soahpan eiseválddit ja Sámediggi das movt dulkot riektevuodu, masa Sámediggi lei čielgasit reserveren iežas, muhto seammás sohpe soames eará konkrehta doaibmabijuid. Riektevuodu dulkon lea juoga masa maiddá Bivdu, mearrasámi guolásteddiid searvi, bidjá garra deattu iežas gulaskuddancealkámušas. Sámediggi dohkkehii guolástuslágaid rievdademiid, muhto dovddahii seammás čielgasit ahte sápmelaččain leat sajáiduvvan rievttit guolásteapmái ja eará ođasmuvvi resurssaide sámi riddoguovlluin. Dát vuoigatvuodta lea sajáiduvvan sápmelaččaid leahkima ja sin árbevirolaš guovlluid vieruiduvvan geavaheami bokte, ja álbmotrievtti mearrádusaid vuodul álgoálbmogiid ja minoritehtaid birra, ILO-169 artihkkaliid 13, 14 ja 15 ja SP artihkkala 27 vuodul. Dát eai váldojuvvon ollásit mielde láchkii.

Norgga olmmošvuoigatvuodaid institušuvdna (NIM) ráhkadii 2016:s sierra raportta mearrasámiid vuoigatvuoda birra mearraguolásteapmái. Dán temáraporttas ávžžuhuvvo buorebut sihkkarastit mearrasámiid guolástanvuoigatvuoda go maid odne dahkkojuvvo. Dat guoská fidnoguolásteddiid vuoigatvuhtii guolástit, suodjaleapmái earálágan hehttehusaid vuostá ja vuoigatvuhtii leat fárus mearraresurssaid ávkástallamis ja hálddašeamis.

NIM ávžžuha vuosttažettiin ahte mearrasámiid vuoigatvuodta guolástit, oassin sin kultuvrra doaimmaheamis ja sin historjjálaš guolásteami vuodul, berre lága bokte nannejuvvot. Seamma guoská vuoigatvuhtii positiivvalaččat vealahuvvot bivdoeriid ja sullasaččaid juohkimis, jus dat lea dárbbášlaš mearrasámi ávnnaslaš kulturvuodđosa áimmahuššamii.

Dasto ávžžuha NIM ahte mearrasámiid searvan sin iežaset ávnnaslaš kulturvuodđosa geavaheapmái, stivrejupmái ja hálddašeapmái berre sihkkarastojuvvot lágain buorebut go odne dahkkojuvvo, ovdal go Norga sáhtá dadjat ahte lea deavdán iežas riikkaidgaskasaš geatnegasvuodaid.

NIM goalmmát ávžžuhus lea ahte lágaid bokte ferte sihkkarastojuvvot ahte sisabahkkemat mat sáhttet váikkuhit mearrasámiid ávnnaslaš kulturvuodđosa, galget dohkálaččat čielggaduvvot. Bivdu maid cealká ahte mearrasámiid historjjálaš vuoigatvuodta guolástit ferte lága bokte dohkkehuvvot ja Mearrasiida čujuha ahte mearrasámiid čielgatkahates riektedilli čuohcá garrasit go gilvu mearraareálaid nalde lassána.

Sámediggeráđđi čujuha ahte Sámedikki dievasčoahkkin lea mángga geardde dorjon dáid oainnuid NIM jahkedieđáhusaid meannudeami oktavuodas. Sámediggi lea maid dáid čujuhan ahte lea dárbbášlaš joatkit ságastallamiid stáhta eiseválddiiguin dán riektegažaldaga birra, mas lea nu stuora mearkkašupmi sámi kultuvrra,

ealáhusaid ja servodateallima bisuheapmái riddo- ja vuotnaguovlluin.

Sámediggeráđđi atná riekta ja deatalažžan ahte maiddái Duohtavuoda- ja soabadankommišuvnna raporta lea čuovvolan dán oainnu.

Fjordfiskenevma (Vuotnaguolástuslávdegoddi) čujuha maid iežas gulaskuddancealkámušas ahte sis eai leat odne resurssat deavdit iežaset ulbmila ja mandáhta. Lávdegottis eai leat otná dilis dárbblašlaš reaidut nannet riddoservodagaid ja sámi báikegottiid. Lávdegottis ii leat čállingoddi, ii ge vejolaš diŋgot earáid čađahit čielggademiid. Sámediggeráđđi atná dán čielga ovdamearkan dasa ahte doaibmabijut gal álggahuvvojit, muhto eai várrejuvvo doarvái resurssat čađahit dárbblašlaš proseassaid.

Doaibmabidju 4.5:

Kommišuvdna evttoha ahte čađahuvvo ollislaš guorahallan boazodoalu areáladili hárrái ja boazodoalu mearkašumis sámi kultuvrii.

Sámediggeráđđi doarju dán evttohusa, muhto lasiha ahte dat ferte maiddái fátmastit eará árbevirolaš ealáhusaid. Pilára 4 sihke válldahallá ja deattuha movt areáladili váilevaš čielggadeapmi dagaha sámi ealáhusdolloid vuostálasvuodaid sisa, sihke boazodolliid, eanandolliid, meahcásteddiid ja riddoguolásteddiid. Váikkuhusat ealáhusaide bohtet vuodoleappot ovdan dievasčoahkináššis «*Duohtavuodta ja soabadeapmi – Ealáhusat*».

Váilevaš čielggadeapmi ii leat riiddu fáddán dušše dáčča ja sámi álbmoga gaskkas. Dat lea maid hástalussan ja soahpameahttuvuodaid vuodđun siskkáldasat sámi servodagas.

Ovdamearka masa sáhtá čujuhuvvot lea proseassa Norgga ja Ruođa boazoguohtunsoahpamuša hárrái, mas stáhtat eai vel leat soahpan, proseassas mii lea bistán hui olu jagiid. Dát dagaha sámi boazodolliid vuostálaga. Boazoguohtunsoahpamuš lea Sámediggeráđi mielas áibbas dárbblašlaš reaidu daid riiduid giedahallamii maid stáhtarájiid giddden lea dagahan sámi boazodolliid gaskii. Sámit geat dál leat nuppi stáhta ássit leat massán kultuvrra ja vuogiatvuodaid dáruiduhtima geažil, nu go čilgejuvvo dievasčoahkináššis «*Duohtavuodta- ja soabadankommišuvnna raporta – Sámedikki bajitdási árvvoštallamat*».

Sámediggeráđđi sáhtá dán áššis čujuhit Norgga-Ruođa boazoguohtunkommišuvnna evttohussii, ja 1997 guovlluprotokollaid boazoguohtunjuohkimiidda ja proseassaide mat leat vuodđun šiehtadallovuvvon Norgga-Ruođa ođđa boazoguohtunsoahpamuša evttohussii jagis 2009. Vuodđuvuvvui oktasaš sámi bargujoavku mii 2013:s ovddidii Norgga-Ruođa boazoguohtunsoahpamuša rievdeamei evttohusa. Sámedikki dievasčoahkin giedahalai ja doarjjui evttohusa áššis 059/13, muhto stáhta eiseválddit eai leat čuovvolan dan. Sámediggi atná ahte dat stáhta eiseválddit, mat leat boazoguohtunsoahpamuša áššebealit, leat geatnegasat lágidit dilálašvuodaid nu ahte boazoguohtunsoahpamuš sáhtá doaibmat ulbmilis mielde sámiid guovdu goappaš bealde riikkaráji.

Sámediggeráđđi čujuha dasa ahte vástideaddji ollislaš guorahallan lea maid relevánta eará áššesurggiin, nu go ovdamearka dihte Deanu luossabivddu hárrái ja oaivvilda ahte dát sáhtá čuovvoluvvot lassi doaibmabidjun. Norgga ja Suoma soahpamuš guollebivddu birra Deanujogas ja guoskevaš bivdonjuolggadusat leat sakka vuosttalduvvon, ja daid lea stáhta mearridan beroškeahtá Norgga ja Suoma bealde Sámedikkiid, báikkálaš vuogiatvuodalaččaid ja báikkálaš servodagaid garra vuosttaldeamis.

Maŋemus jagiid lea bivdu dán čázadagas oalát gildovuvvon stáhta boasttohálddašeami dihte mas leat unnán guldan báikkálaš ja árbevirolaš máhtu, mii lea dagahan ahte luossamáddodat lea sakka unnon.

Sámediggi lea juo mearridan ahte dáhttu Deanu-čázadaga luossahálddašeami sáddejuvvoht hálddašandárkkisteapmái ja oaivvilda ahte dat sáhtáii leat oassin dákkár lassi proseassas. Deanu-čázadaga luossabivdu ja dan mearkašupmi sámi kultuvrii lea dárkileappot giedahallojuvvon dievasčoahkináššis 012/24 «*Duohtavuodta ja soabadeapmi – Ealáhusat*».

Dasa lassin čujuha kommišuvdna ahte lea dárbu árvvoštallat ovdalgihtii mieđiheami geavada *oreigningsloven* nammasaš lágas (eksproprierenlágas). Norgga Boazosápmelaččaid Riikkasearvi (NBR) lea čielgasit cealkán ahte

sii háliidit ahte ovdalgihtii lohpi ferte lága mearrideami bokte heaittihuvvot. Dát lea seamma go maid Boazodoalloláhkálávdegoddi lea evttohan, ja juoga maid Sámedikki dievasčoahkkin lea dorjon áššis 007/23 «Boazodoalloláhkálávdegoddi lálkaárvalus rievdadit boazodoallolága».

Norgga olmmošvuoigatvuodaid institušuvdna, NIM lea iežas jahkediédáhusas 2021 ávžžuhan čuovvovačča ovdalgihtii lobi addima birra:

«Ovdalgihtii lohpi, dahje lohpi álggahit huksemiid ovdal go konsešuvnna gustovašvuohta lea loahpalaččat giedahallojuvvon, lea dábálaš geavat huksenáššiin. Nu lea maid dáid boazodoalloguovlluin, gos huksemat sáhttet rihkkut SP artihkkala 27. Fovse-duopmu čájeha ahte geavat addit lobi álggahit huksemiid boazodoalloguovlluin ovdal go konsešuvnna lobálašvuohta lea rievttálaččat mearriduvvon, dagaha váttisvuodaid. Dán geavada ferte vuđoleappot čielggadit.»

Sámediggi lea dorjon dán ávžžuhusa NIM 2021 jahkediédáhusa giedahallamis dievasčoahkkináššis 019/22.

Kommišuvdna ávžžuha maid dáid ahte ásahuvvo kultur- ja giellagelbbolaš gearggusvuodačoavddus hoahppu-, psykososiála doarjjan rávisolbmuide. Odne gávdno dakkár gearggusvuodadoarjja dušše mánáide ja nuoraide.

Sámediggeráđdi doarju dán ja lea válljen dán doaibmabiju meannudit dievasčoahkkináššis 006/24 «Duohtavuohka ja soabadeapmi – váikkuhusat olbmuide».

Kommišuvdna ávžžuha maid dáid báikkálaš eiseválddiid guorahallat man muddui seanadeapmi sápmelaččaid, kvenaid, vuovdesuopmelaččaid ja dáččaid gaskka lea dárbbalaš. Soames báikkálaš servodagain soaitá leat dárbbalaš seanadit siskkáldasat joavkkuin.

Sámediggeráđdi doarju dán ja lea válljen dán doaibmabiju meannudit dievasčoahkkináššis «Duohtavuoda- ja soabadankommišuvnna raporta – Sámedikki bajitdási árvoštallamat». Dasa lassin áigu Sámediggeráđdi ovddidit dáruiduhttima vahágiid ja njulgendárbbuid guorahallama sámi báikkálaš servodagain. Sámediggi áigu dalle guorahallat sámi servodaga iešguđetge surggiid ja guovlluid ja čujuhit makkár doaibmabijuide lea dárbu guđege báikkálaš servodagas.

Sámediggeráđdi iežas evttohan doaibmabidju

Doaibmabidju 4.6

Lea dárbbalaš sihkarastit guoskevaš beliide buriid mekanismaid, doarvái resurssaid ja kapasitehta proseassaide resurssaid ja areáladisponerema oktavuodas.

Sámediggeráđdi oaidná ahte guoskevaš beliin leat mánggat hástalusat proseassain mat leat čadnon resurssaide ja areálageavaheapmái. Sámediggeráđdi oaivvilda danne ahte guoskevaš beliide fertejit sihkarastojuvvot buorit mekanisimat, resurssat ja kapasitehta.

Sámediggeráđdi lea duhtavaš dainna go stáhtalaš eiseválddit 2021:s olu jagiid vuorddiheami maŋnel dál lea lága bokte nannen konsultašuvdnaortnega sámelágas. Konsultašuvdnanjuolggadusat fáttmastit dál maid dáid suohkaniid ja fylkkagielddaid, mii lea deađalaš lávki rievttes guvlui.

Sámelága njulggadusat konsultašuvnnaid birra lea deađalaš lávki das ahte bidjat ovddasvástádusa relevánta bealálaččaide ja deattuhit stáhta, fylkkagielddaid ja suohkaniid ovddasvástádusa konsulteret Sámedikki ja eará sámi beroštumiid áššiin mat gullet daidda. Vai dát galgá šaddat vuoiggalaš ja buorre ortnet, de lea dárbbalaš ahte bealálaččain lea doarvái kapasitehta ja máhttu, ja dat guoská sihke almmolaš eiseválddiide ja bealálaččaide geat konsulterejuvvojit. Muhto eai buot áššečuolmmat galgga, eai ge sáhte, čovdojuvvot konsultašuvnnaid bokte. Danne lea dárbbalaš ja deađalaš guorahallat maid dáid eará riidduideastadeaddji mekanismaid.

Sámediggeráđdi atná maid relevántan čujuhit dasa ahte Alimusriekti celkkii duomu Fovse-áššis golggotmánu 11. beaivvi 2021, mas nannejuvvui ahte OED konsešuvdna- ja bággolonistanmearráduusat ledje lobiheamit, danne go dat rihkko ON soahpamuša siviila ja politihkalaš vuoigatvuodaid (SP) birra, artihkkala 27. Dát ain bisti olmmošvuoigatvuodaid rihkkun ii leat vel ge heaittihuvvon, vaikko ráđdehus lea dovddastan ahte

olmmošvuoigatvuođat leat rihkkojuvvon.

Sámediggeráđdi registrere ahte Norgga duopmáriid searvi, mii organisere ámmátduopmáriid dábálaš duopmostuoluin buot instánsain, lea atnán dárbbalažžan čálalaččat váldit oktavuoda stáhtaministariin ja stuoradiggepresideanttain reivve bokte skábmamánu 23. beaivvi 2023. Reivves dovddaha duopmársearvi fuolastuvvama dan hárrái ahte luohhtevašvuohta riektestáhtii sáhtá láivut:

«..., go daid eará stáhtafámuid ovddasteaddjit dovddahit ahte doaibma sáhtá ain jotkojuvvot, vaikko Alimusriekti lea cealkán ahte doaibma mii lea jođus, lea lobiheapme. Lea erenoamáš fuolastuhtti ahte luohhtámuš riektestáhtii guoskevaš joavkkus sáhtá láivut, namalassii sámi álbmogis mii lea erenoamážit suodjaluvvon Vuodđolága § 108 bokte.»

Sámediggeráđdi deattuha ahte Norgga duopmársearvi lea atnán dárbbalažžan dovddahit iežas fuolastuvvama luohhtámuša láivuma birra riektestáhtii, reivve bokte stáhtaministarii ja stuoradiggepresidentii. Sámediggeráđdi lea maiddá fuolas dán dihte ja deattuha ahte bisti olmmošvuoigatvuođarihkun ferte farggamusat bissehuvvot.

Sámediggeráđdi atná buorren ahte lea olahuvvon soahpamuš Lulli-Fovse sijte ja Fosen Vind Da gaskka, man boadus sáhtá leat ahte sin olmmošvuoigatvuođaid rihkku loahpahuvo. Davvi-Fovse sijte dáfus ii leat olahuvvon soahpamuš, ja sin dáfus lea olmmošvuoigatvuođaid rihkku ain bistime. Sámediggeráđdi oaidná ahte eahpitkeahhtá lea dát ášši leamaš lossa noadđin boazodolliide, ja ahte proseassa maŋgel Alimusrievtti duomu lea leamaš erenoamáš lossa lassi noadđin.

Šiehtadusa dáfus man Lulli-Fovse orohat lea dahkan, árvoštallá Sámediggeráđdi ahte go Alimusrievtti duopmu nanne ahte konsešuvdna lea lobiheapme, de ii šatta konsešuvdna goitge lobálaš dainna go lea dahkon priváhtariivttálaš soahpamuš Lulli-Fovse sijte ja Fosen Vind Da gaskka, mii sisttisdoallá politihkalaš lohpadusa geahččalit háhkat lassiareála 2026/2027 dálvá. Sámediggeráđdi oaivvilda ahte lea dárbbalaš oažžut áigái almmolašrievttálaš mearrádusa mas konsešuvnna vuodđoeaktun lea ahte lea háhkkujuvvon lassiareála ja ekonomalaš doarjja nu ahte Lulli-Fovse sijte sáhtá dan váldit atnui. Jus dákkár lassiareála ii gávdno, de adno konsešuvdna ain lobiheapmin, ja das čuovvu ahte olmmošvuoigatvuođaid rihkku ain bistá.

Sámediggeráđdi čujuha ahte *Norgga olmmošvuoigatvuođaid institušuvdna*, NIM, reivves stáhtaministarii (beaiváduvvon 02.10.2023) lea cealkán ahte Fovse-duomu váilevaš čuovvoleapmi sáhtá mielddisbuktit ahte stáhta lea rihkku olmmošvuoigatvuođalaš njulgengeatnegasvuođa mii stáhtas lea ON soahpamuša olis siviila ja politihkalaš vuoigatvuođaid artihkala 2 (3) mielde. Nu movt NIM, de maiddá Sámediggeráđdi fuolastuvv dainna go dát sáhtá leat vel okta olmmošvuoigatvuođarihkun áššis.

Sámediggeráđdi čujuha dievasčoahkkinmearrádussii áššis 017/23 mas Sámediggi lea bivdán ahte álggahuvo sorjjasmeahtun guorahallan Fovse-áššis, vuosttaš áššegieđahallama rájes gitta Alimusrievtti duomu čuovvoleami rádjái. NIM maid ávžžuha, bajábealde namuhuvvon reivves, ahte diekkár guorahallan čadahuvvo. Dát lea deatálaš sihke sihkarastin dihte ahte seammasullasaš rihkkumat eai šat dáhpáhuva boahhtevaš jagiid, muhto maiddá sihkarastin dihte oahpa váldima, mii sáhtá buoridit boahhtevaš áššiin gulahallama ja proseassaid.

Sámediggeráđi mearrádusárvalus

Sámedikki bajitdási oppalaš kommentárat

Sámediggi lea ovttaoivvilis Duohtavuoda- ja soabadankommišuvnnain das ahte riidduid/vuostálasvuođaid/konflikttaid eastadeapmi lea boahhtevaš seanadeami eaktun, ja vuordá ahte eastadeapmi ferte dáhpáhuvat olmmošvuoigatvuođaid deavdima ja dakkár servodatstruktuvrraid rievdeadeami bokte mat leat dáruiduhttima olis báhcán.

Sámediggi doarju Duohtavuoda- ja soabadankommišuvnna árvoštallamiid das ahte deaddu árbevirolaš ealáhusaid vuostá ja areálaid ja luondduriggodagaid ávkkástallan lea aqálaš fáddán ja vuđolaš sивvan daid

vuostálasvuodaide mat leat dáčča ja sámi álbmoga gaskka. Oallut huksemat maŋemus jagiid leat ásahuvvon árbevirolaš geavahanguovlluide sihke nannámis ja mearas. Buot dain sisabahkkemiin leat mearkkašahtti váikkusat sámi servodahkii.

Sámediggi miediha ahte gávdnojit vuostálasvuodát vuoigatvuodaid hárrái eatnamiidda ja čáziide. Sihke kárten ja buori hálddašeami lágideapmi lea hui deatlaš kommišuvnna raportta čuovvolemis ja doaibmabijuid evttoheami dáfus. Stuoraservodaga otná stuora ja dađistaga lassáneaddji dárbbut váldit árbevirolaš geavahusguovlluid iežaset atnui buktá stuora váikkusaid sámi ealáhusdoibmii ja kommišuvdna oaidná ahte vejolaš ja čoavddekeahces vuostálasvuodát soames báikkálaš servodagain leat headuštan gulahallama ja lasihan konfliktadási. Sámediggi doarju kommišuvnna das ahte vejolaš ja čoavddekeahces vuostálasvuodát soames báikkálaš servodagain leat headuštan gulahallama ja lasihan konfliktadási, ja ahte dát lea servodatválttisuoha ja ahte álgoálbmogat ja minoritehtat leat erenoamáš hearkkes dilis.

Sámediggi deattuha ahte sámpolitiikka lea vuodđuduvvon sápmelaččaid rahčamušaid nala oažžut min oktagaslaš ja oktasaš vuoigatvuodaid ja olmmošvuoigatvuodaid álbmogin ja álgoálbmogin dohkkehuvvot, ja ahte dát vuoigatvuodát buori muddui eai vel ge doahttaluvvo.

Sámediggi čujuha dán oktavuodas Fovse-áššái ja lea seamma ládje go Norgga duopmársearvi fuolas dainna ahte luohttamuš riektestáhtii sáhtá hedjonit. Sámediggi deattuha ahte bisti olmmošvuoigatvuodarihkun Fovses farggamusat ferte loahpahuuvvot, ja ahte áššis ferte álggahuuvvot sorjjasmeahttun guorahallan.

Sámedikki kommentárat kommišuvnna evttohan doaibmabijuide 4. pilára vuolde: Vuostálasvuodaid eastadeapmi

Doaibmabidju 4.1

Kommišuvdna doarju Ytringsfrihetskommisjonen (Sátnefriddjavuodákommišuvnna) (NOU 2022: 9) evttohan doaibmabijuid álgoálbmogiid ja minoritehtaid vealaheami ja vašuheami vuostá.

Dát doaibmabidju lea gieđahallojuvvon dievasčoahkkinnáššis «Duohtavuoha ja soabadeapmi – váikkusat olbmuide»

Doaibmabidju 4.2

Berre ásahuvvot bistevaš ráđđeaddi orgána ráđđehussii veahkkinnáššiin mat gusket našuvnnalaš minoritehtaide, dás maiddá iešguđetlágan dási iešmearrideami hárrái.

Sámediggi oaivvilda ahte dán doaibmabidju fertejit našuvnnalaš minoritehtat árvvoštallat.

Doaibmabidju 4.3

Kommišuvdna ávžžuha čađahit oamastan- ja geavahanvuoigatvuodaid kártema guovlluin olggobealde Finnmárkku álbmotrievtti mearrádusaid olis. Dát ferte fátmastit vuoigatvuoda boazoguohtumiidda olggobealde otná boazoguohtunguovlluid ja našuvnnalaš minoritehtaid geavahanvuoigatvuodaid, sajáiduvvan vieruid ja dološ áiggi rájes geavaheami vuodul.

Sámediggi doarju Duohtavuoda- ja soabadankommišuvnna evttohusa oamastan- ja geavahanvuoigatvuodaid kártema hárrái.

Sámediggi háliida ahte dát kártenbargu farggamusat joatkašuvvá ja atná hui vahágin go Sámevuoigatvuodalávdegotti II (SRU II) evttohusaid čuovvleapmi lea nu guhká ádjánan. Dán seammás lassánit areálasabahkkenáigumušat ja boares máhttu njálmmálaš muitalanárbevieruid mielde jávká boarráset sámi buolvva mielde.

Sámediggi atná dohkketmeahttumin ahte okta nubbi ráđđehus lea lálkaevttohusaid coggan lođái ja deattuha ahte dál lea gollan nu guhkes áigi ahte dát nollan iešalddis sáhtá adnojuuvvot sápmelaččaid vuoigatvuodaid ja olmmošvuoigatvuodaid rihkkumin.

Doaimbaidju 4.4

Kommišuvdna čujuha Norgga almmolaš čielggademiide NOU 2007: 13 Den nye sameretten ja NOU 2008: 5 Retten til fiske i havet utenfor Finnmark ja ávžžuha ahte dáid čielggademiid evttohusat čuovvuluvvojit.

Sámediggi doarju Duohtavuođa- ja soabadankommišuvnna evttohusa das ahte NOU 2007: 13 Den nye sameretten ja NOU 2008: 5 Retten til fiske i havet utenfor Finnmark čuovvuluvvojit.

Sámediggi čujuha ahte jagis 2024 lea 17 jagi áigi go Sámevuoigatvuodálávdegoddi II geigii iežas čielggadeami NOU 2007: 13 Den nye sameretten.

Sámediggi čujuha dasa ahte Sámevuoigatvuodálávdegotti deaŋaleamos ávžžuhusat ledje láchkaevttohus eatnamiid ja luondduriggodagaid kártema ja dohkkeheami birra lulábealde Finnmárkku, odđa hálddašanortnet dáid guovlluide ja konsultašuvdnavuogitvuođa láchkareguleren.

Sámediggi oaidná ahte áidna čuokkis man Norgga eiseválddit leat čuovvolan, lea konsultašuvdnavuogitvuođa láchkanannen. Eatnamiid ja čáziid riektekártema ja dohkkeheami evttohusaid čuovvoleapmi ja odđa hálddašanortnet Romssa fylkkas ja das lulás lea ain eahpečielggas vaikko Sámediggi lea mángga geardde hobehan iešguđetge ráđdehusaid.

Sámediggi lea mángga oktavuodas dorjon Norgga olmmošvuoigatvuodaid institušuvnna (NIM) ávžžuhusa das ahte mearrasámiid vuoigatvuohta guolásteapmái berre buorebut sihkkarastojuvvot njuolggadusain go mii odne dahkko. Dat mearkkaša maiddá ahte lága bokte ferte sihkkarastojuvvot ahte mearrasámiid ávnnaslaš kulturvuodđu čielggaduvvo doarvái.

Doaimbaidju 4.5

Kommišuvdna evttoha ahte čađahuvvo ollislaš guorahallan boazodoalu areáladili hárrái ja boazodoalu mearkkašumis sámi kultuvrii.

Sámediggi doarju dán evttohusa, muhto lasiha ahte dat ferte maiddá fátmastit eará sámi ealáhusaid. Pilára 4 sihke čilge ja deattuha movt areáladili váilevaš guorahallan dagaha sámi ealáhusdolloid vuostálasvuodaid sisa, sihke boazodolloid, eanandolloid, meahcástedjiiid ja riddoguołástedjiiid.

Sámediggi deattuha ahte vuoigatvuodaid váilevaš čielggadeapmi ii leat dušše sápmelaččaid ja Norgga stáhta gaskasaš vuostálasvuodaid fáddá. Dat buktá maiddá hástalusaid mat ásahit siskkáldas vuostálasvuodaid sámi servodagas.

Sámediggi deattuha ahte vástideaddji ollislaš guorahallan sáhtta leat relevánta maiddá eará surggiin, nu go ovdamearkka dihte luossabivddu dáfus Deanus. Norgga ja Suoma bivdosoahpamuš Deanu-čázádaga hárrái oktan guoskevaš bivdonjuolggadusaiguin lea riidduvuloš ášši ja stáhtat leat dan mearridan beroškeahhtá Norgga ja Suoma beale Sámedikkiid, báikkálaš vuoigatvuodalaččaid ja báikkálaš servodagaid garra vuostehágus.

Sámediggi lea juo mearridan ahte dáhttot Deanu-čázádaga luossahálldašeami odasmahttojuvvo ja oaivvilda dat sáhtášii leat oassi diekkár dievasmahtti proseassas.

Dasa lassin čujuha kommišuvdna dasa ahte lea dárbbášlaš árvvoštallat ovdalgihtii miediheami geavada *oreigningsloven* nammasaš lágas (eksproprierenlágas). Sámediggi doarju dán doaimbaidju ja oaivvilda ahte ovdalgihtii miediheapmi ii berre leat lohpi.

Kommišuvdna ávžžuha ahte ásahuvvo kultur- ja giellagelbbolaš gearggusvuodačoavddus fáhkka, psykososiála doarjjan rávisolbmuide.

Dát doaimbaidju lea giedahallojuvvo áššis «*Duohtavuohta ja soabadeapmi – váikkuhusat olbmuide*».

Kommišuvdna ávžžuha báikkálaš eiseválddiid gávnnaht man muddui seanadeapmi sániid, kvenaid, vuovdesuopmelaččaid ja dáččaid gaskka lea dárbbášlaš.

Dát doaibmabidju lea giedahallojuvvon áššis “*Duohtavuoda- ja soabadankommišuvnna raporta – Sámedikki bajitdási árvvoštallamat*”, ja giedahallojuvvo dasa lassin sierra áššin báikkálaš doaibmabijuid dárbbu birra.

Sámediggi evttoha ieš čuovvovaš doaibmabiju 4. pilárii: Riidduid eastadeapmi

Doaibmabidju 4.6

Lea dárbbalaš sihkkarastit guoskevaš beliide buriid mekanismaid, doarvái resurssaid ja kapasitehta proseassaide resurssaid ja areáladisponerema oktavuodas.

Sámediggi deattuha ahte jus galgá sáhttit čađahit riidduid eastadeaddji proseassaid, de lea áibbas dárbbalaš addit beliide nu ovttalágan rámmaid ja resurssaid go vejolaš. Dat guoská sihke almmolaš ásausaide ja sidjiide geat leat sin vuostebealit, sihke konsultašuvnnain ja eará proseassain. Doaibmabijut 4. pilára vuolde lea sihke deatálaččat ja riektá, muhto jus ii leat eanemus lági mielde ovtta meari fápmu ja diehtobalánsa, de ii leat doaibmabijuin ollislaš ávki.

Sámediggeráđi – dievasčoahkkinaššit - 006/24

SRD - mearrádus:

Sámediggeráđi mearrádusárvalus

Sámedikki bajitdási oppalaš kommentárat

Sámediggi lea ovttaoavilis Duohtavuoda- ja soabadankommišuvnnain das ahte riidduid/vuostálasvuodaid/konflikttaid eastadeapmi lea boahhtevaš seanadeami eaktun, ja vuordá ahte eastadeapmi ferta dáhpáhuvat olmmošvuoigatvuodaid deavdima ja dakkár servodatstruktuvrraid rievdeamei bokte mat leat dáruiduhttima olis báhcán.

Sámediggi doarju Duohtavuoda- ja soabadankommišuvnna árvvoštallamiid das ahte deaddu árbevirolaš ealáhusaid vuostá ja areálaid ja luondduriggodagaid ávkkástallan lea agálaš fáddán ja vuđolaš sivvan daid vuostálasvuodaide mat leat dáčča ja sámi álbmoga gaskka. Oallut huksemat maŋemus jagiid leat ásavuvvon árbevirolaš geavahanguovlluide sihke nannámis ja mearas. Buot dáin sisabahkkemiin leat mearkkašahhti váikkuhusat sámi servodahkii.

Sámediggi miediha ahte gávdnojit vuostálasvuodát vuoigatvuodaid hárrái eatnamiidda ja čáziide. Sihke kárten ja buori hálddašeami lágideapmi lea hui deatálaš kommišuvnna raportta čuovvoleamis ja doaibmabijuid evttoheami dáfus. Stuoraservodaga otná stuora ja dađistaga lassáneaddji dárbbut váldit árbevirolaš geavahusguovlluid iežaset atnui buktá stuora váikkuhusaid sámi ealáhusdoibmii ja kommišuvdna oaidná ahte vejolaš ja čoavddekeahes vuostálasvuodát soames báikkálaš servodagain leat heađuštan gulahallama ja lasihan konfliktadási. Sámediggi doarju kommišuvnna das ahte vejolaš ja čoavddekeahes vuostálasvuodát soames báikkálaš servodagain leat heađuštan gulahallama ja lasihan konfliktadási, ja ahte dát lea servodatváttisvuohta ja ahte álgoálbmogat ja minoritehtat leat erenoamáš hearkkes dilis.

Sámediggi deattuha ahte sámepolitihkka lea vuodđuduvvon sápmelaččaid rahčamušaid nala oažžut min oktagaslaš ja oktasaš vuoigatvuodaid ja olmmošvuoigatvuodaid álbmogin ja álgoálbmogin dohkkehuvvot, ja ahte dát vuoigatvuodat buori muddui eai vel ge doahttaluvvo.

Sámediggi čujuha dán oktavuodas Fovse-áššái ja lea seamma ládje go Norgga duopmársearvi fuolas dainna ahte luohtámuš riektestáhtii sáhtá hedjonit. Sámediggi deattuha ahte bisti olmmošvuoigatvuodarihkun Fovses farggamusat ferte loahpahuuvvot, ja ahte áššis ferte álggahuuvvot sorjjasmeahtun guorahallan.

Sámedikki kommentárat kommišuvnna evttohan doaibmabijuide 4. pilára vuolde: Vuostálasvuodaid eastadeapmi

Doaibmabidju 4.1

Kommišuvdna doarju Ytringsfrihetskommisjonen (Sátnefriddjavuodakommišuvnna) (NOU 2022: 9) evttohan doaibmabijuid álgoálbmogiid ja minoritehtaid vealaheami ja vašuheami vuostá.

Dát doaibmabidju lea gieđahallojuvvon dievasčoahkkináššis «Duohtavuohta ja soabadeapmi – váikkuhusat olbmuide»

Doaibmabidju 4.2

Berre ásahuvvot bistevas ráđđeaddi orgána ráđdehussii veahkkin áššiin mat gusket našuvnnalaš minoritehtaide, dás maidái iešgudetlágan dási iešmearrideami hárrái.

Sámediggi oaivvilda ahte dán doaibmabiju fertejit našuvnnalaš minoritehtat árvvoštallat.

Doaibmabidju 4.3

Kommišuvdna ávžžuha čadahit oamastan- ja geavahanvuoigatvuodaid kártema guovlluin olggobealde Finnmárkku álbmotrievtti mearrádusaid olis. Dát ferte fátmastit vuoigatvuoda boazoguohtumiidda olggobealde otná boazoguohtunguovlluid ja našuvnnalaš minoritehtaid geavahanvuoigatvuodaid, sajáiduvvan vieruid ja dološ áiggi rájes geavaheami vuodul.

Sámediggi doarju Duohtavuođa- ja soabadankommišuvnna evttohusa oamastan- ja geavahanvuoigatvuodaid kártema hárrái.

Sámediggi háliida ahte dát kártenbargu farggamusat joatkašuvvá ja atná hui vahágin go Sámevuoigatvuodalávdegotti II (SRU II) evttohusaid čuovvoleapmi lea nu guhká ádjánan. Dán seammás lassánit areálasisabahkkenáigumušat ja boares máhttu njálmálaš muitalanárbevieruid mielde jávká boarráset sámi buolvva mielde.

Sámediggi atná dohkketmeahttumin ahte okta nubbi ráđdehus lea láchkaevttohusaid coggan lođái ja deattuha ahte dál lea gollan nu guhkes áigi ahte dát nollan iešalddis sáhtá adnojuvvot sápmelaččaid vuoigatvuodaid ja olmmošvuoigatvuodaid rihkkumin.

Doaibmabidju 4.4

Kommišuvdna čujuha Norgga almmolaš čielggademiide NOU 2007: 13 Den nye sameretten ja NOU 2008: 5 Retten til fiske i havet utenfor Finnmark ja ávžžuha ahte dáid čielggademiid evttohusat čuovvoluvvojit.

Sámediggi doarju Duohtavuođa- ja soabadankommišuvnna evttohusa das ahte NOU 2007: 13 Den nye sameretten ja NOU 2008: 5 Retten til fiske i havet utenfor Finnmark čuovvoluvvojit.

Sámediggi čujuha ahte jagis 2024 lea 17 jagi áigi go Sámevuoigatvuodalávdegoddi II geigii iežas čielggadeami NOU 2007: 13 Den nye sameretten.

Sámediggi čujuha dasa ahte Sámevuoigatvuodalávdegotti deataleamos ávžžuhusat ledje láchkaevttohus eatnamiid ja luonddurigodagaid kártema ja dohkkeheami birra lulábealde Finnmárkku, ođđa hálddašanortnet dáid

guovlluide ja konsultašuvdnavuogiatvuoda láhkareguleren.

Sámediggi oaidná ahte áidna čuokkis man Norgga eiseválddit leat čuovvolan, lea konsultašuvdnavuogiatvuoda láhkanannen. Eatnamiid ja čáziid riektekártema ja dohkkeheami evttohusaid čuovvoleapmi ja odđa hálddašanortnet Romssa fylkkas ja das lulás lea ain eahpečielggas vaikko Sámediggi lea mángga geardde hobehan iešgudetge ráđđehusaid.

Sámediggi lea mángga oktavuodas dorjon Norgga olmmošvuogiatvuodaid institušuvnna (NIM) ávžžehusa das ahte mearrasámiid vuogiatvuoha guolásteapmái berre buorebut sihkkarastojuvvot njuolggadusain go mii odne dahkko. Dat mearkkaša maiddá ahte lága bokte ferte sihkkarastojuvvot ahte mearrasámiid ávnnaslaš kulturvuoddu čielggaduvvo doarvái.

Doaimbidju 4.5

Kommišuvdna evttoha ahte čađahuvvo ollislaš guorahallan boazodoalu areáladili hárrái ja boazodoalu mearkkašumis sámi kultuvrii.

Sámediggi doarju dán evttohusa, muhto lasiha ahte dat ferte maiddá fátmastit eará sámi ealáhusaid. Pilára 4 sihke čielge ja deattuha movt areáladili váilevaš guorahallan dagaha sámi ealáhusdolloid vuostálasvuodaid sisa, sihke boazodolloid, eanandolloid, meahcásteddjiid ja riddoguoalásteddjiid.

Sámediggi deattuha ahte vuogiatvuodaid váilevaš čielggadeapmi ii leat dušše sápmelaččaid ja Norgga stáhta gaskasaš vuostálasvuodaid fáddá. Dat buktá maiddá hástalusaid mat ásahit siskkáldas vuostálasvuodaid sámi servodagas.

Sámediggi deattuha ahte vástideaddji ollislaš guorahallan sáhtta leat relevánta maiddá eará surggiin, nu go ovdamearkka dihte luossabivddu dáfus Deanus. Norgga ja Suoma bivdosoahpamuš Deanu-čázádaga hárrái oktan guoskevaš bivdonjuolggadusaiguin lea riidduvuloš ášši ja stáhtat leat dan mearridan beroškeahhtá Norgga ja Suoma beale Sámedikkiid, báikkálaš vuogiatvuodalaččaid ja báikkálaš servodagaid garra vuostehágus.

Sámediggi lea juo mearridan ahte dáhttot Deanu-čázádaga luossahálddašemi ođasmahttojuvvot ja oaivvilda dat sáhtášii leat oassi diekkár dievasmahtti proseassas.

Dasa lassin čujuha kommišuvdna dasa ahte lea dárbbaslaš árvvoštallat ovdalgihtii mieđiheami geavada *oreigningsloven* nammasaš lágas (eksproprierenlágas). Sámediggi doarju dán doaimbiju ja oaivvilda ahte ovdalgihtii mieđiheapmi ii berre leat lohpi.

Kommišuvdna ávžžuha ahte ásahuvvo kultur- ja giellagelbbolaš gearggusvuodačoavddus fáhkka, psykososiála doarjjan rávisolbmuide.

Dát doaimbidju lea giedahallojuvvon áššis «*Duohtavuohka ja soabadeapmi – váikkuhusat olbmuide*».

Kommišuvdna ávžžuha báikkálaš eiseválddiid gávnnaht man muddui seanadeapmi sániid, kvenaid, vuovdesuopmelaččaid ja dáččaid gaskka lea dárbbaslaš.

Dát doaimbidju lea giedahallojuvvon áššis “*Duohtavuoda- ja soabadankommišuvnna raporta – Sámedikki bajitdási árvvoštallamat*”, ja giedahallojuvvu dasa lassin sierra áššin báikkálaš doaimbijuid dárbbu birra.

Sámediggi evttoha ieš čuovvovaš doaimbiju 4. pilárii: Riidduid eastadeapmi

Doaimbidju 4.6

Lea dárbbaslaš sihkkarastit guoskevaš beliide buriid mekanismmaid, doarvái resurssaid ja kapasitehta proseassaide resurssaid ja areáladisponerema oktavuodas.

Sámediggi deattuha ahte jus galgá sáhttit čađahit riidduid eastadeaddji proseassaid, de lea áibbas dárbbaslaš

addit beliide nu ovttalágan rámmaid ja resurssaid go vejolaš. Dat guoská sihke almmolaš ásahusaide ja sidjiide geat leat sin vuostebealit, sihke konsultašuvnnain ja eará proseassain. Doaibmabijut 4. pilára vuolde lea sihke deaŋalaččat ja riehta, muhto jus ii leat eanemus lági mielde ovtta meari fápmu ja diehtobalánsa, de ii leat doaibmabijuin ollislaš ávki.

Ealáhus- ja kulturlávdegoddi - 002/24

EKL - mearrádus:

Álggahus

Sámedikki ealáhus- ja kulturlávdegoddi lea meannudan ášši 002/24 Duohtavuolta ja soabadeapmi - Pilára 4: Riidduid eastadeapmi. Lávdegoddi ovddida čuovvovaš evttohusa:

Evttohusat

Evttohus 1

Evttohusa ovddidan Norgga Sámiid Riikkasearvi (NSR) Henrik Olsen bokte. Lávdegotti miellahtut Norgga Sámiid Riikkasearvvi (NSR) Mathis Nilsen Eira, Sara Katrine Aleksandersen ja Helén Storelv-Rabone ja Johttisápmelaččaid listu (JSL) John Mathis Utsi dorjot.

Rievdadusevttohus doaibmabidjui 4.4; Bidjo njealját cealkkaoasi sadjái:

Sámediggi čujuha dasa ahte Sámevuoigatvuodalávdegotti II deaŋaleamos ávžžuhusat lei láchkaevttohus eatnamiid ja luondduriggodagaid kártema ja dohkkeheami birra olggobealde Finnmárkku, ođđa hálddašanortnet dáid guovlluide ja konsultašuvnavuoigatvuoda láchkareguleren.

Rievdadusevttohus doaibmabidjui 4.4: Bidjo maŋemus cealkkaoasi sadjái:

Sámediggi lea márgga oktavuodas gáibidan ahte mearrasámiid vuoigatvuolta guolásteapmái ferte lága bokte sihkkarastojuvvot buorebut go mii odne dahkko. Norgga olmmošvuoigatvuodaid institušuvnna (NIM) lea dorjon Sámedikki gáibádusa.

Evttohus 2

Evttohusa ovddidan Johttisápmelaččaid listu (JSL) John Mathis Utsi bokte. Lávdegotti miellahtut Norgga Sámiid Riikkasearvvi (NSR) Mathis Nilsen Eira, Sara Katrine Aleksandersen, Helén Storelv-Rabone ja Henrik Olsen dorjot.

Rievdadusevttohus doaibmabidjui 4.5: Bidjo vuosttáš ja nuppi cealkkaoasi sadjái:

Kommišuvdna evttoha ahte čađahuvvo ollislaš guorahallan boazodoalu areáladili hárrái ja boazodoalu mearkkašumis sámi kultuvrii.

Sámediggi doarju dán evttohusa. Álggahuvvo vuđolaš ja ollislaš guorahallan boazodoalu areáladili birra ja dan mearrideaddji mearkkašumi sámi kultuvrii. Dát mielddisbukta guorahallat sihke historjjálaš ja dálá areálageavahanvugiid, ja árvoštallat mo iešguđet hálddašanstivrrat leat váikkuhan ja hábmen boazodoallo servodagaid beassama eatnamiidda ja daid geavaheami. Dákkár guorahallan ii galgga dušše deattuhit juridihkalaš ja ekonomalaš beliid, muhto maiddá kultuvrralaš ja sosiála beliid boazodoalloealáhusas, ja movt dat váikkuha sámi identitehta ja kultuvrra bisuheami ja nannema. Dán guorahallama bohtosat berrejit leat vuodđun dakkár politihkalaš ja hálddahaslaš doaimbajuid ovddideapmái, mat sihkkarastet boazodoallo servodagaid vuoigatvuodaid, nannejit sin iešstivrejumi ja leat mielde seailluheamen ja ovddideamen sámi kulturárbbi ja árbevieruid.

Sámediggi lasiha ahte diekkár guorahallan maiddá ferte fátmastit eará sámi ealáhusaid.

Pilára 4 sihke čilge ja deattuha movt areáladili váilevaš guorahallan dagaha sámi ealáhusdoliid vuostálasvuodaid sisa, sihke boazodoliid, eanandoliid, meahcásteddjiid ja riddoguolásteddjiid.

Evttohus 3

Evttohusa ovddidan Bargiidbellodaga (BB) John Kappfjell. Bellodat sorjjasmehttun áirras Jørn Are Gaski doarju.

Ollislaš evttohus sámediggeráđi evttohusa sadjái:

Sámediggi lea ovtta oaivilis Duohtavuoda- ja soabadankommišuvnnain das ahte riidoeastadeapmi lea eaktun boahttevaš soabadeapmái, ja bidjá vuodđun ahte eastadeapmi ferte dáhpáhuvvat olmmošvuoigatvuodaid ollašuttima bokte ja dan bokte ahte rievdadit daid servodatstruktuvrraid mat leat árbejuvvon dáruiduhttimis. Sámediggi doarju Duohtavuoda- ja soabadankommišuvnna árvoštallama das ahte deaddu árbevirolaš ealáhusaide ja areála- ja luondduresursageavaheapmi lea čađamanni fáddá ja lea vuodđosivvan riidduide gaskal dáža ja sámi álbmoga. Ollu doaimmat manjimus jagiin leat váldán árbevirolaš ávkkástallanguovlluid sihke gáttis ja mearas. Oktiibuot leat dán sisabahkkiemii stuora váikkuhusat sámi servodahkii.

Sámediggi doarju kommišuvnna árvoštallamiid ja doaimbajidjoevttohusaid. Sámediggi čujuha ahte raporta ii atte historjjá ollislaš gova, ii ge sisttisdoala ollislaš listtu doaimbajuiin mat sáhttet dahje dárbbášuvvojit divodeami ja soabaheami oktavuodas.

Evttohus 4

Evttohusa ovddidan Nordkalottfolket (NORD) Ingvild Maria Leifsdatter Haldorsen. Lávdegotti miellahtut Nordkalottfolket (NORD) Gry Hege J Warth ja Ulf Tore Johansen doarjuba.

Ollislaš evttohus sámediggeráđi evttohusa sadjái:

Sámedikki bajitdási mearkkašumit vuostálasvuodaid eastadeami doaimbajuide.

Sámediggi lea ovttaoavivilis Duohtavuoda- ja soabadankommišuvnnain das ahte vuostálasvuodaid eastadeapmi lea boahttevaš seanadeami eaktun, ja vuordá ahte eastadeapmi ferte dáhpáhuvvat olmmošvuoigatvuodaid deavdimma ja dakkár servodatstruktuvrraid rievdadeami bokte mat leat dáruiduhttima olis báhcán.

Sámediggi doarju Duohtavuoda- ja soabadankommišuvnna árvoštallamiid das ahte deaddu árbevirolaš ealáhusaid vuostá ja areálaid ja luonddurigodagaid ávkkástallan lea agálaš fáddán ja vuđolaš sivvan daid vuostálasvuodaide mat eai leat dušše dáčča ja sámi álbmoga gaskka, muhto maiddá siskkáldasat sámi servodagas.

Ollu doaimmat manjimus jagiid leat váldán árbevirolaš ávkkástallanguovlluid sihke nannámis ja mearas, lassin dasa ahte muhtun joavkkut leat ožžon stuorát vuoigatvuoda geavahit mehciid go earát. Buot dán leat mearkkašahhti váikkuhusat sámi servodahkii. Sámediggi mieđiha ahte gávdnojit vuostálasvuodát vuoigatvuodaid hárrái eatnamiidda ja čáziide ja hálddahaslaš ja vuoigatvuodalaš erohusat siskkáldasat sámi servodagas. Sihke kárten ja buori hálddašeami lágideapmi ja ovtadássásašvuolta lea hui deađalaš kommišuvnna raportta čuovvoleamis ja doaimbajuid evttoheami dáfus.

Sámediggi doarju kommišuvnna das ahte vejolaš ja čoavdekeahces vuostálasvuodát soames báikkálaš servodagain leat headuštán gulahallama ja lasihan soahpatmeahtunvuoda, ja ahte dát lea servodatválttisvuoha ja ahte álgoálbmogat ja minoritehtat leat erenoamáš hearkkes dilis. Muhto Sámediggi mearkkaša maiddá ahte kommišuvdna orru hui guhkás definieren sámi servodaga boazoealáhusa vuolggasaji vuodul ja evttohan riidováidudeaddji doaimbajuid dan vuodul. Sámediggi muittuha fas ahte sámi servodat lea hui mánggabealat ja ahte váilevaš ovttadássašvuoha lea stuorra oassi vuostálasvuodain.

Sámediggi deattuha ahte sámpolitiikka lea vuodduuvvon sápmelaččaid rahčamušaid nala oazžut min oktagaslaš ja oktasaš vuoigatvuodaid ja olmmošvuoigatvuodaid álbmogin ja álgoálbmogin dohkkehuvvot, ja ahte dát vuoigatvuodát buori muddui eai vel ge doahhtaluvvo.

Sámedikki kommentárat kommišuvnna evttohan doaimbajuide 4. pílara vuolde: Riiduid eastadeapmi

Doaimbajuid 4.1

Kommišuvdna doarju Ytringsfrihetskommisjonen (Sátnefriddjavuodakommišuvnna) (NOU 2022: 9) evttohan doaimbajuid álgoálbmogiid ja minoritehtaid vealaheami ja vašuheami vuostá.

Dát doaimbajuid lea giedahallojuvvon dievasčoahkkinnáššis «Duohtavuoha ja soabadeapmi – váikkuhusat olbmuide»

Doaimbajuid 4.2

Berre ášahuvvot bistevaš ráđdeaddi orgána ráđdehussii veahkkinn áššiin mat gusket našuvnnaš minoritehtaide, dás maiddá iešguđetlágan dási iešmearrideami hárrái.

Sámediggi oaivvilda ahte dán doaimbajuid fertejit našuvnnaš minoritehtat árvvoštallat.

Doaimbajuid 4.3

Kommišuvdna ávžžuha čadahit oamastan- ja geavahanvuoigatvuodaid kártema guovlluin olggobealde Finnmárku álbmotrievtti mearrádusaid olis. Dát ferte fátmastit vuoigatvuoda boazoguohumiidda olggobealde otná boazoguohunguovlluid ja našuvnnaš minoritehtaid geavahanvuoigatvuodaid, sajáiduvvan vieruid ja dološ áiggi rájes geavaheami vuodul.

Sámediggi čujuha ahte jagis 2024 lea 17 jagi áigi go Sámevuoigatvuodalávdegoddi II geigii iežas čielggadeami NOU 2007: 13 Den nye sameretten. Sámediggi čujuha dasa ahte Sámevuoigatvuodalávdegoddi II deataleamos ávžžušat ledje lálkaevttohus eatnamiid ja luondduriggodagaid kártema ja dohkkeheami birra lulábealde Finnmárku, ođđa hálddašanortnet dáid guovlluide ja konsultašuvdnavuoigatvuoda lálkareguleren. Sámediggi oaidná ahte áidna čuokkis man Norgga eiseválddit leat čuovvolan, lea konsultašuvdnavuoigatvuoda lálkanannen. Eatnamiid ja čáziid riektekártema ja dohkkeheami evttohusaid čuovvoleapmi ja ođđa hálddašanortnet Romssa fylkkas ja das lulás lea ain eahpečielggas vaikko Sámediggi lea mángga gearde hobehan iešguđetge ráđdehusaid.

Sámediggi doarju Duohtavuoda- ja soabadankommišuvnna evttohusa oamastan- ja geavahanvuoigatvuodaid kártema hárrái. Sámediggi háliida ahte dát kártenbargu farggamusat joatkašuvvá ja atná hui vahágin go Sámevuoigatvuodalávdegoddi II (SRU II) evttohusaid čuovvoleapmi lea nu guhká ádjánan. Dán seammás lassánit areálasabahkkenáigumušat ja boares máhttu njálmmálaš muitalanárbevieruid mielde jávká boarráset sámi buolvva mielde. Sámediggi čujuha maiddá ahte kártenproseassas ferte leat fokus dáloniid vuoigatvuodaide ja meahcegeavaheapmái.

Sámediggi atná dohkketmeahtumin ahte okta nubbi ráđdehus lea lálkaevttohusaid coggan lođái ja deattuha ahte dál lea gollan nu guhkes áigi ahte dát nollan iešladdis sáhtá adnojuvvot sápmelaččaid vuoigatvuodaid ja olmmošvuoigatvuodaid rihkkumin.

Doaimbajuid 4.4

Kommišuvdna čujuha Norgga almmolaš čielggademiide NOU 2007: 13 Den nye sameretten ja NOU 2008: 5 Retten til fiske i havet utenfor Finnmark ja ávžžuha ahte dáid čielggademiid evttohusat čuovvoluvvojit.

Sámediggi meannuda Duohtavuoda- ja soabadankommišuvnna evttohusa NOU 2007: 13 Den nye sameretten doaibmabidju 4.3

Sámediggi doarju kommišuvnna oainnu das ahte eiseválddit leat hálldašan vuotnaresurssaid almmá dohkálaččat vuhtiiváldán sámi ja kveana árbevieruid, mii dađistaga lea unnidan ássiid eallinvuođu ja lea mielddisbuktán ahte mearrasámi ja kveana kultuvra lea áitojuvvon.

Sámediggi lea mángga oktavuodas dorjon Norgga olmmošvuoigatvuođaid institušuvnna (NIM) ávžžuhusa das ahte mearrasámiid vuoigatvuohta guolásteapmái berre buorebut sihkkarastojuvvot njuolggadusain go mii odne dahkko. Dat mearkaša maiddá ahte lága bokte ferte sihkkarastojuvvot ahte mearrasámiid ávnnaslaš kulturvuodđu čielggaduvvo doarvái.

Sámediggi ávžžuha fas eiseválddiid čuovvulit doaibmabijuid mat leat NOU 2008:5 Guolástanvuoigatvuohta mearas olggobealde Finnmárkkku.

Doaibmabidju 4.5

Kommišuvdna evttoha ahte čađahuvvo ollislaš guorahallan boazodoalu areáladili hárrái ja boazodoalu mearkašumis sámi kultuvrii.

Sámediggi doarju dán evttohusa ja muittuha ahte dán kártemis ferte maiddá boazodoalu ođđa areálaid geavahepmi boahit ovdan, nu go eanadoalloareálat mat leat váldojuvvon guohtuneatnamiin.

Sámedikki evttohusat doaibmabijuide 4. pílarii: Riidduid eastadeapmi

Doaibmabidju 4.6

Eará doaibmabijut mat leat riidováidudeaddjit

Deanu-čázádat:

Deanujoga luossabivdu, maiddá dovddus Deanun, lea čiekŋalit vuodđuduvvon sámi kultuvrii. Deanujoga luossa lea guhká leamaš deatalaš borramušresursan sámi álbmogii. Dasa lassin doaibmá luossabivdu sosiála arenan, gos máhttu, historjját ja árbevierut juhkkovuvvojit buolvvaid gaskka. Dat lea sámi kultuvrra ja identitehta guoddi ja lea oassi áidnalunddot johkasámi kultuvrras mas lea rikkis kulturárbbi ja mas guovddážis lea báikkálaš ja árbevirolaš sámi máhttu čázádaga birra. Dál lea luossabivdu báikkálaš industriija lotnolasat eanandoaluin, meahcceatnamiid hálldašeamiin ja eará ealáhusaiguin.

Jagi 2017 šiehtadalle Norga ja Suopma Deanučázádaga hálldašeami, almmá Deanučázádaga guolástanhálddahusa dahje Sámedikki searvama haga. Dilli váidaluvvui Stuoradikki bearráigeahččan- ja vuodđudanlávdegoddi, mii gávnnaš ahte šiehtadus "- lea addán vuoigatvuođaid suoma bartaeiggiid mii addá sidjiide ekonomalaš vuoittu ja fáttmasta ođđa geavaheaddjjoavkkuid". Danne ávžžuhii lávdegoddi 2019:s stáhtarádi fuolahit norgga beroštumiid suoma eiseválddiide. Soahpamuš Suomain orru ain eanet unnideamen luossabivdu kulturguoddi dimenšuvnna.

Sámediggi lea juo mearridan ahte dáhttot Deanu-čázádaga luossahálldašeami ođasmahttojuvvot ja oaivvilda dat sáhtášii leat oassin soabadanproseassa doaibmabijuide.

Mearraluossabivdu

Seamma láhkai go luossabivdu Deanučázádagas, de lea mearraluossabivdu sámi kultuvrra ja identitehta guoddi, ja oassi lotnolasealáhusain mat leat mihtilmasat mearrasámi ja mearragátte sámi ássami. Dattetge lea Atlantermeara luosaid lohku njiedjan ja mearraluossabivdu lea garrasit regulerejuvvon dán vuodul.

Dábálaš hástalus mearrasámi ja kvena lotnolasealáhusaid oktavuodas lea ahte dat iešguđetge hálddašansuorggit eai nákke fátmastit ollislašvuoda. Sivvan dasa lea ahte juohke suorggis lea iežas lahkonanvuohki ja politihkka.

Ovdamearkka dihtii eanadoallosuorggi stivrejit buori muddui stuoradoallomuniin mii lea vuodđuduvvon dálá eanadoallopolitihkkii. Dát sáhtta dávjá leat vuostálaga smávit, mánggabealat heivehemiiguin mat leat mihtilmasat mearrasámi ja kvena servodagaide. Nuppe dáfus lea gis vuotnabivdu ollu regulerejuvvon. Dát regulereamat sáhttet dávjá leat gáržžit eaige váldde vuhtii mearrasámi ja kveana guollebivddu erenoamáš beliid.

Luossabivddus lea álo leamaš stuorra mearkkašupmi mearrasámi ja kveana dálloaluide, sihke ekonomalaččat ja kultuvrralaččat. Muhto dán bivddu hálddaša Dálkkádat- ja birasdepartemeanta, mas sáhttet leat eará vuoruheamit ja njuolggadusat.

Oppalaččat čájeha dat ahte dárbbášuvvo eanet ollislaš ja integrerejuvvon lahkoneapmi mot hálddašit mearrasámiid ja kvenaid resurssaid ja práksisiid. Dát lea mielde seailuheame ja ovddideame sin erenoamáš kultuvrralaš ja ekonomalaš heivehemiid. Meahccealáhusat ja ávkkástallamat leat odne sakka njiedjame ja daid áitet olggustallanberoštumit ja luondduguovlluid suodjaleapmi. Dálkkádat- ja birasgáhttendepartemeantta ja Birasdirektoráhta lánkaásahusat orrot dávjá gáržžideame báikkálaš resursaávkkástallama, áibbas seamma lánkai go kommišuvdna lea čalmmustahttan Norgga luondduhálldašeami negatiiva váikkuhusa sámi luonddugeavaheapmái. Danne mii bivdit ahte mearraluossabivddu hálddašeapmi sirdojuvvo Ealáhus- ja guolástusdepartementii.

Sámediggi oaivvilda ahte jos luossaresurssaiguin ávkkástallan mearas galgá gáržžiduvvot, de ferte vástideaddji gáržžideapmi maiddá jogain gáržžiduvvot, ja dalle galget báikkálaš vuogitvuodát mannat ovdalii mátkkošteddjiid rekreašuvnavejolašvuodaid. Dasa lassin ferte sajáiduvvat hálddašanpráksisa mii čielggada makkár váikkuhusat mearraluossabivddu muddemiin leat sámi kultuvrii ja identitehtii viidodagas.

Boazodoallu

Boazodoallu lea deatálaš oassi sámi kultuvrras ja ollu guovlluin dat deataleamos sámegeiela guoddi. Norggas lea boazodoallu lágalaččat čadnon sohki ja čearddalašvuhtii: boazodoallu sáhttet doaimmahit dušše sápmelaččat ja bearrašat geain lea mearka.

Boazodoallu lea maid lávga čadnon olles servodahkii, muhto go lánka ja lánkaásahusat leat lánčan dan nu ahte stuorra oasit Norggas leat boazodoalloeatnamat ja boazodoallu lea lágas suodjaluvvon buorebut go eará sámit ja báikkálaš álbmot, de lea dat addán ealáhussii vejolašvuoda viidut, muhto lea maid dagahan unnit vejolašvuodaid earáide, čuovvovaš vuostálasvuodaiguin.

Sámediggi oaidná dál ahte boazodoallu otná boazologuiguin, dađistaga dárbbáša ođđa areálaid olahat dihtii dan fleksibiliteta guohtumii maid dálkkádatrivdamat gáibidit.

Sámediggi dovddasta ahte hástalusat ellidčálgui ja boraspirevahágat čuhcet eanet ja eanet áitojuvvon ealáhussii. Oktiibuot dagahit dat hástalusat, eai dušše ekonomalaš ja doibmii guoski váikkuhusaid boazoealáhussii, muhto maiddá alla vuostálasvuodaid ja fuonit legitimizehta servodagas.

Sámediggi oaivvilda ahte boazodoallu dál lea dan luoddaearus gos ferte válljet joatkit dálá struktuvrrain daiguin hástalusaiguin mat dál leat, dahje addit ealáhussii daid eavttuid mat gáibiduvvojit jus boahhteáigis galgá leat ceavzilvuhta.

Sámediggi oaivvilda soabadeaddji doaimbaidjun lea guorahallat dálá boazodoallolága, mas earret eará geahčadit lea go dálá boazolohku, ovttagaid lohku, ovttagaid sturrodas, ja man ollu olbmot čatnasit ealáhussii ávkin boazodollui alccesis ja servodahkii muđui, mii maid lea dálá boazodoallolága áigumuš. Sámediggi oaivvilda maid dáid ahte boazodoallolága ođasmahttin ferte heivehuvvot nu ahte lea buoret ovttađássásašvuoda gaskal buot meahcceávkkástallama ja unnimusat ahte dat lea heivehuvvon dálá plána- ja huksenlága mielde. Boazodoallolága ođasmahttin lea hui deatálaš lánka ealáhusa boahhteáiggi legitimizehta dáfus ja dan mihttui ahte juksá ovttađássásašvuoda gaskal majoritehtaálbmoga ja unnitlohkoálbmoga; nannet olbmuidgaskasaš luohhtámuša ja ođasmahttit luohhtámuša politihkalaš institušuvnnaide ja proseassaide.

Evttohus 5

Evttohusa ovddidan Ovddádusbellodaga (FrP) Arthur Tørfoss.

Ollislaš evttohus sámediggeráđi evttohusa sadjái:

Raporta Duohtavuohhta ja soabadeapmi - vuodđu čoavdit dáruiduhttinpolitihka ja vearrivuoda sápmelaččaid, kvenaid/norggasuopmelaččaid ja vuovdesuopmelaččaid vuostá addá vuđolaš geahčastaga dáruiduhttinhistorjjás. Raporta addá nanu vuodu vai norgga eiseválddit ja earát sáhttet bargat dáruiduhttinpolitihkain.

Raporta váldojuvvo muđui diehtun.

Lávdegotti ráva

Lávdegottis eai leat eanet evttohusat ja rávve Sámedikki mearridit čuovvovaččat: Sámediggi doarju muđui sámediggeráđi árvalusa.

Sámedikki dievasčoahkkin - 010/24

Mearkkašupmi 1 - NSR, áirras Vidar Andersen

Fáktát mat eai leat dárkilat ja historjjálaš fáktáid boasttugeavaheapmi almmolaš hálldašeamis leat bures dokumenterejuvnon Duohtavuoda- ja soabadankommišuvnna raporttas. Ovdamearkan lea teoriiija framrykningsteorien, mii manjel lea adnojuvnon lullisámi guovllu riekteáššiin, ja dat lea dagahan stuora váikkuhusaid sámi kultuvrii manjit áigái. Dat maid lea mielddisbuktán stuora riiduid mat gusket ollu ovttaskas olbmuid ja sámi servodagaide.

Oažžut dihtomielalašvuoda dáid diliid hárrái ja dokumenteret daid, lea divvundoaibmabidju. Sámediggi bivdá váldit duodalažžan dieđuid sámi historjjá boasttugeavaheami váikkuhusaid birra.

Evttohus 6 - Áirras Ingvild Maria Leifsdatter Halvorsen, Nordkalottfolket

Ollislaš evttohus sámediggeráđi evttohusa sadjái:

Sámedikki bajitdási mearkkašumit vuostálasvuodaide eastadeami doaibmabijuide.

Sámediggi lea ovttaoavilis Duohtavuoda- ja soabadankommišuvnain das ahte vuostálasvuodaide eastadeapmi lea boahttevaš seanadeami eaktun, ja vuordá ahte eastadeapmi ferte dáhphuvvat olmmošvuoigatvuodaide deavdima ja dakkár servodatstruktuvrraid rievdeamei bokte mat leat dáruiduhttima olis báhcán.

Sámediggi doarju Duohtavuoda- ja soabadankommišuvnna árvoštallamiid das ahte deaddu árbevirolaš ealáhusaid vuostá ja areálaid ja luondduriggodagaid ávkástallan lea agálaš fáddán ja vuđolaš sivvan daid vuostálasvuodaide mat eai leat dušše dáčča ja sámi álbmoga gaskka, muhto maddái siskkáldasat sámi servodagas.

Ollu doaimmat manjimus jagiid leat váldán árbevirolaš ávkástallanguovlluid sihke nannámis ja mearas, lassin dasa ahte muhtun joavkkut leat ožžon stuorát vuoigatvuoda geavahit mehiid go earát. Buot dán leat mearkkašahtti váikkuhusat sámi servodahkii. Sámediggi mieđiha ahte gávdnojit vuostálasvuodat vuoigatvuodaide hárrái eatnamiidda ja čáziide ja hálldahusaš ja vuoigatvuodalaš erohusat siskkáldasat sámi servodagas. Sihke kárten ja buori hálldašeamis lágideapmi ja ovtadássásašvuohhta lea hui deađalaš kommišuvnna raportta čuovvoleamis ja doaibmabijuid evttoheami dáfus.

Sámediggi doarju kommišuvnna das ahte vejolaš ja čoavdekeahces vuostálasvuodat soames báikkálaš servodagain leat heađuštan gulahallama ja lasihan soahpatmeahtunvuoda, ja ahte dát lea servodatváttisvuohhta ja

ahte álgoálbmogat ja minoritehtat leat erenoamáš hearkkes dilis. Muhto Sámediggi mearkkaša maiddá ahte kommišuvdna orru hui guhkás defineren sámi servodaga boazoealáhusa vuolggasaji vuodul ja evttohan riidováidudeaddji doaibmabijuid dan vuodul. Sámediggi muittuha fas ahte sámi servodat lea hui mánggabealat ja ahte váilevaš ovtadássásašvuotta lea stuorra oassi vuostálasvuodain.

Sámediggi deattuha ahte sámpolitiikka lea vuodđuduvvon sápmelaččaid rahčamušaid nala oažžut min oktagaslaš ja oktasaš vuoigatvuodaid ja olmmošvuoigatvuodaid álbmogin ja álgoálbmogin dohkkehuvvot, ja ahte dát vuoigatvuodát buori muddui eai vel ge dohttaluvvo.

Sámedikki kommentárat kommišuvvna evttohan doaibmabijuide 4. píára vuolde: Riiduid eastadeapmi

Doaibmabidju 4.1

Kommišuvdna doarju Ytringsfrihetskommisjonen (Sátnefriddjavuodakommišuvvna) (NOU 2022: 9) evttohan doaibmabijuid álgoálbmogiid ja minoritehtaid vealaheami ja vašuheami vuostá.

Dát doaibmabidju lea giedahallojuvvon dievasčoahkkinnáššis «Duohtavuotta ja soabadeapmi – váikkuhusat olbmuide»

Doaibmabidju 4.2

Berre áshuvvot bistevas ráđdeaddi orgána ráđdehussii veahkkin áššiin mat gusket našuvnnalaš minoritehtaide, dás maiddá iešguđetlágan dási iešmearrideami hárrái.

Sámediggi oaivvilda ahte dán doaibmabiju fertejit našuvnnalaš minoritehtat árvvoštallat.

Doaibmabidju 4.3

Kommišuvdna ávžžuha čadahit oamastan- ja geavahanvuoigatvuodaid kártema guovlluin olggobealde Finnmárkku álbmotrievtti mearrádusaid olis. Dát ferte fátmastit vuoigatvuoda boazoguohtumiidda olggobealde otná boazoguohtunguovlluid ja našuvnnalaš minoritehtaid geavahanvuoigatvuodaid, sajáiduvvan vieruid ja dološ áiggi rájes geavaheami vuodul.

Sámediggi čujuha ahte jagis 2024 lea 17 jagi áigi go Sámevuoigatvuodalávdegoddi II geigii iežas čielggadeami NOU 2007: 13 Den nye sameretten. Sámediggi čujuha dasa ahte Sámevuoigatvuodalávdegotti II deatleamos ávžžuhusat ledje láchkaevttohus eatnamiid ja luondduriggodagaid kártema ja dohkkeheami birra lulábealde Finnmárkku, odđa hálddašanortnet dáid guovlluide ja konsultašuvdnavuoigatvuoda láchkareguleren. Sámediggi oaidná ahte áidna čuokkis man Norgga eiseválddit leat čuovvolan, lea konsultašuvdnavuoigatvuoda láchkanannen. Eatnamiid ja čáziid riektekártema ja dohkkeheami evttohusaid čuovvoleapmi ja odđa hálddašanortnet Romssa fylkkas ja das lulás lea ain eahpečielggas vaikko Sámediggi lea mángga gearde hobehan iešguđetge ráđdehusaid.

Sámediggi doarju Duohtavuoda- ja soabadankommišuvvna evttohusa oamastan- ja geavahanvuoigatvuodaid kártema hárrái. Sámediggi háliida ahte dát kártenbargu farggamusat joatkašuvvá ja atná hui vahágin go Sámevuoigatvuodalávdegotti II (SRU II) evttohusaid čuovvoleapmi lea nu guhká ádjánan. Dán seammás lassánit areálasabahkkenáigumušat ja boares máhttu njálmmálaš muitalanárbevieruid mielde jávká boarráset sámi buolvva mielde. Sámediggi čujuha maiddá ahte kártenproseassas ferte leat fokus dáloniid vuoigatvuodaide ja meahccegeavaheapmái.

Sámediggi atná dohkketmeahttumin ahte okta nubbi ráđdehus lea láchkaevttohusaid coggan lođái ja deattuha ahte dál lea gollan nu guhkes áigi ahte dát nollan iešalddis sáhtá adnojuvvot sápmelaččaid vuoigatvuodaid ja olmmošvuoigatvuodaid riikkumin.

Doaibmabidju 4.4

Kommišuvdna čujuha Norgga almmolaš čielggademiide NOU 2007: 13 Den nye sameretten ja NOU 2008: 5 Retten til fiske i havet utenfor Finnmark ja ávžžuha ahte dáid čielggademiid evttohusat čuovvoluvvojit.

Sámediggi meannuda Duohtavuoda- ja soabadankommišuvnna evttohusa NOU 2007:13 Den nye sameretten doaimbidju 4.3

Sámediggi doarju kommišuvnna oainnu das ahte eiseválddit leat hálddašan vuotnaresurssaid almmá dohkálaččat vuhtiiváldán sámi ja kveana árbevieruid, mii dađistaga lea unnidan ássiid eallinvuođu ja lea mielddisbuktán ahte mearrasámi ja kveana kultuvra lea áitojuvvon.

Sámediggi lea mángga oktavuodas dorjon Norgga Olmmošvuoigatvuođaid institušuvnna (NIM) ávžžuhusa das ahte mearrasámiid vuoigatvuohta guolásteapmái berre buorebut sihkkarastojuvvot njuolggadusain go mii odne dahkko. Dat mearkkaša maiddái ahte lága bokte ferte sihkkarastojuvvot ahte mearrasámiid ávnnslaš kulturvuođu čielggaduvvo doarvái.

Sámediggi ávžžuha fas eiseválddiid čuovvulit doaimbajuid mat leat NOU 2008:5 Guolástanvuoigatvuohta mearas olggobealde Finnmárkku.

Doaimbidju 4.5

Kommišuvdna evttoha ahte čadahuvvo ollislaš guorahallan boazodoalu areáladii hárrái ja boazodoalu mearkkašumis sámi kultuvrii.

Sámediggi doarju dán evttohusa ja muittuha ahte dán kártemis ferte maiddái boazodoalu ođđa areálaid geavaheapmi boahtit ovdan, nu go eanadoalloareálat mat leat váldojuvvon guohtuneatnamiin.

Sámedikki evttohusat doaimbajuide 4. pílarii: Riidduid eastadeapmi

Doaimbidju 4.6

Eará doaimbajut mat leat riidováidudeaddjit

Deanu-čázádat:

Deanujoga luossabivdu, maiddái dovddus Deanun, lea čiekŋalit vuodđuduvvon sámi kultuvrii. Deanujoga luossa lea guhká leamaš deatalaš borramušresursan sámi álbmogii. Dasa lassin doaimmá luossabivdu sosiála arenan, gos máhttu, historjját ja árbevierut juhkkovuođat buolvvaid gaskka. Dat lea sámi kultuvrra ja identitehta guoddi ja lea oassi áidnalunddot johkasámi kultuvrras mas lea rikkis kulturárbbi ja mas guovddážiis lea báikkálaš ja árbevirolaš sámi máhttu čázádaga birra. Dál lea luossabivdu báikkálaš industriija lotnolasat eanandoaluin, meahcceatnamiid hálddašemiin ja eará ealáhusaiquin.

Jagi 2017 šiehtadalle Norga ja Suopma Deanučázádaga hálddašemi, almmá Deanučázádaga guolástanhálddaha dahje Sámedikki searvama haga. Dilli váidaluvvui Sturadikki bearráigeahččan- ja vuodđudanlávdegoddi, mii gávnnahe ahte šiehtadus "- lea addán vuoigatvuođaid suoma bartaeigáidida mii addá sidjiide ekonomalaš vuoittu ja fátmasta ođđa geavaheaddjjoavkkuid". Danne ávžžuhii lávdegoddi 2019:s stáhtarádi fuolahit norgga beroštumiid suoma eiseválddiide. Soahpamuš Suomain orru ain eanet unnideamen luossabivdu kulturguoddi dimenšuvnna.

Sámediggi lea juo mearridan ahte dáhttot Deanu-čázádaga luossahálddašemi ođasmahttojuvvot ja oaivvilda dat sáhtášii leat oassin soabadanproseassa doaimbajuide.

Mearraluossabivdu

Seamma lánkai go luossabivdu Deanučázádagas, de lea mearraluossabivdu sámi kultuvrra ja identitehta guoddi, ja oassi lotnolasealáhusain mat leat mihtilmasat mearrasámi ja mearragátte sámi ássamii. Dattetge lea Atlantermeara luosaid lohku njiedjan ja mearraluossabivdu lea garrasit regulerejuvvon dán vuodul.

Dábálaš hástalus mearrasámi ja kvena lotnolasealáhusaid oktavuodas lea ahte dat iešguđetge hálddašansuorggit eai náke fátmastit ollislašvuođa. Sivvan dasa lea ahte juohke suorggis lea iežas lahknanvuohki ja politihkka.

Ovdamearkka dihtii eanadoallosuorggi stivrejit buori muddui stuoradoallomuniin mii lea vuodđuduvvon dálá eanadoallopoltiikkii. Dát sáhttá dávjá leat vuostálaga smávit, mánggabealat heivehemiiguin mat leat mihtilmasat mearrasámi ja kvena servodagaide. Nuppe dáfus lea gis vuotnabivdu ollu regulerejuvvon. Dát reguleremat sáhttet dávjá leat gáržžit eaige váldde vuhtii mearrasámi ja kveana guollebivddu erenoamáš beliid.

Luossabivddus lea álo leamaš stuorra mearkkašupmi mearrasámi ja kveana dálloaluide, sihke ekonomalaččat ja kultuvrralaččat. Muhto dán bivddu hálddaša Dálkkádat- ja birasdepartemeanta, mas sáhttet leat eará vuoruheamit ja njuolggadusat.

Oppalaččat čájeha dát ahte dárbbášuvvo eanet ollislaš ja integrerejuvvon lahkoneapmi mot hálddašit mearrasámiid ja kvenaid resurssaid ja práksisiid. Dát lea mielde seailuheame ja ovddideame sin erenoamáš kultuvrralaš ja ekonomalaš heivehemiid. Meahccealáhusat ja ávkkástallamat leat odne sakka njiedjame ja daid áitet olggustallanberoštumit ja luondduguovlluid suodjaleapmi. Dálkkádat- ja birasgáhttendepartemeantta ja Birasdirektoráhta lánkaásahusat orrot dávjá gáržžideame báikkálaš resursaávkkástallama, áibbas seamma lánkai go kommišuvdna lea čalmmustahttán Norgga luondduhálddašeami negatiiva váikkuhusa sámi luonddugeavaheapmái. Danne mii bivdit ahte mearraluossabivddu hálddašeapmi sirdojuvvo Ealáhus- ja guolástusdepartementii.

Sámediggi oaivvilda ahte jos luossaresurssaiguin ávkkástallan mearas galgá gáržžiduvvot, de ferte vástideaddji gáržžideapmi maiddá jogain gáržžiduvvot, ja dalle galget báikkálaš vuogitvuodát mannat ovdalii mátkkošteddjiid rekreašuvnavejolašvuodaid. Dasa lassin ferte sajáiduvvat hálddašanpráksisa mii čielgada makkár váikkuhusat mearraluossabivddu muddemiin leat sámi kultuvrii ja identitehtii viidodagas.

Boazodoallu

Boazodoallu lea deatálaš oassi sámi kultuvrras ja ollu guovlluin dat deataleamos sámegeiela guoddi. Norggas lea boazodoallu lágalaččat čadnon sohki ja čearddalašvuhtii: boazodoalu sáhttet doaimmahit dušše sápmelaččat ja bearrašat geain lea mearka.

Boazodoallu lea maid lávga čadnon olles servodahkii, muhto go lánka ja lánkaásahusat leat lánčan dan nu ahte stuorra oasit Norggas leat boazodoalloeatnamat ja boazodoallu lea lágas suodjaluvvon buorebut go eará sámit ja báikkálaš álbmot, de lea dat addán ealáhussii vejolašvuoda viidut, muhto lea maid dagahan unnit vejolašvuodaid earáide. Dát politiikka dagaha earret eará ahte massá háldovuogitvuoda iežas opmodahkii, mii fas miellidubbuktá ahte ii sáhte geavahišgoahtit árbejuvvon bearašopmodagaid iige sáhte atnit opmodaga ealáhus- iige ássanulbmiliidda.

Sámediggi oaidná dál ahte boazodoallu otná boazologuiguin, dađistaga dárbbáša ođđa areálaid olahan dihtii dan fleksibiliteta guohtumii maid dálkkádatrivedamat gáibidit.

Sámediggi dovddasta ahte hástalusat ellidčálgui ja boraspirevahágat čuhcet eanet ja eanet áitojuvvon ealáhussii. Oktiibuot dagahit dát hástalusat, eai dušše ekonomalaš ja doibmii guoski váikkuhusaid boazoealáhussii, muhto maiddá alla vuostálasvuodaid ja fuonit legitimizehta servodagas.

Sámediggi oaivvilda ahte boazodoallu dál lea dan luoddaearus gos ferte válljet joatkit dálá struktuvrrain daiguin hástalusaiiguin mat dál leat, dahje addit ealáhussii daid eavttuid mat gáibiduvvojit jus boahhteáiggis galgá leat ceavzilvuhta.

Sámediggi oaivvilda soabadeaddji doaibmabidjun lea guorahallat dálá boazodoallolága, mas earret eará geahčadit lea go dálá boazolohku, ovttadagaid lohku, ovttadagaid sturrodas, ja man ollu olbmot čatnasit ealáhussii ávkin boazodollui alccesis ja servodahkii muđui, mii maid lea dálá boazodoallolága áigumuš. Sámediggi oaivvilda maid dáid ahte boazodoallolága ođasmahttin ferte heivehuvvot nu ahte lea buoret ovttadássásašvuoda gaskal buot meahceávkkástallama ja unnimusat ahte dat lea heivehuvvon dálá plána- ja huksenlága mielde. Boazodoallolága ođasmahttin lea hui deatálaš lánki ealáhusa boahhteáiggi legitimizehta dáfus ja dan mihttui ahte juksá ovttadássásašvuoda gaskal majoritehtaálbmoga ja unnitlohkoálbmoga; nannet olbmuidgaskasaš luohttámuša ja ođasmahttit luohttámuša politiikkalaš institušuvnnaide ja proseassaide.

Ášši meannudeapmi álggahuvvui 07.03.24 dii. 15.25

Jienasteapmi

39 áirasis ledje 31 čoahkis. Dán áššis jienastuvvui čuovvovaš vuogi mielde:

- Evttohus 5 hilgojuvvui 30 jienain 1 jiena vuostá
- Evttohus 6 hilgojuvvui 27 jienain 4 jiena vuostá
- Evttohus 3 hilgojuvvui 24 jienain 7 jiena vuostá
- Evttohus 2 mearriduvvui 19 jienain 12 jiena vuostá
- Evttohus 1 mearriduvvui 19 jienain 12 jiena vuostá
- Ealáhus- ja kulturlávdegotti ráva mearriduvvui 19 jienain 12 jiena vuostá

Beavdegirjelasáhusat

Dán áššis ii ovddiduvvon beavdegirjelasáhus.

Sáhkavuorolistu ja replihkat

	Sáhkavuorru	Replihka
1	Ingvild Maria L. Halvorsen, áššejođiheaddji	Henrik Olsen
2	Arthur Johan Tørfoss	
3	John Kappfjell	
4	Ole-Henrik Bjørkmo Lifjell	
5	Vidar Andersen	
6	Henrik Olsen	
7	Ann-Elise Finbog	
8	Mathis Nilsen Eira	
9	Silje Karine Muotka	
10	Beaska Niillas	
11	Ronny Wilhelmsen	Silje Karine Muotka
	Ronny Wilhelmsen	
12	John Mathis Utsi	
13	Eirik Larsen	
14	Ingvild Maria L. Halvorsen, áššejođiheaddji	
	Maren Benedicte Nystad Storslett, čoahkkinortnegii	

DC - mearrádus:

Sámedikki bajitdási oppalaš kommentárat

Sámediggi lea ovttaoavivis Duohtavuoda- ja soabadankommišuvnnain das ahte riidduid/vuostálasvuodaid/konflikttaid eastadeapmi lea boahhtevaš seanadeami eaktun, ja vuordá ahte eastadeapmi ferte dáhpáhuvvat olmmošvuogatvuodaid deavdima ja dakkár servodatstruktuorraid rievdadeami bokte mat leat dáruiduhttima olis báhcán.

Sámediggi doarju Duohtavuoda- ja soabadankommišuvnna árvoštallamiid das ahte deaddu árbevirolaš ealáhusaid vuostá ja areálaid ja luondduriggodagaid ávkkástallan lea agálaš fáddán ja vuđolaš sivvan daid vuostálasvuodaide mat leat dáčča ja sámi álbmoga gaskka. Oallut huksemaš maŋemus jagiid leat ásahuvvon árbevirolaš geavahanguovlluide sihke nannámis ja mearas. Buot dáin sisabahkkemiin leat mearkkašahtti váikkuhusat sámi servodahkii.

Sámediggi miediha ahte gávdnojit vuostálasvuodát vuoigatvuodaid hárrái eatnamiidda ja čáziide. Sihke kárten ja buori hálddašeami lágideapmi lea hui deatalaš kommišuvnna raportta čuovvoleamis ja doaibmabijuid evttoheami dáfus. Stuoraservodaga otná stuora ja dadistaga lassáneaddji dárbbut váldit árbevirolaš geavahusguovlluid iežaset atnui buktá stuora váikkuhusaid sámi ealáhusdoibmii ja kommišuvdna oaidná ahte vejolaš ja čoavddekeahkes vuostálasvuodát soames báikkálaš servodagain leat headuštan gulahallama ja lasihan konfliktheadá. Sámediggi doarju kommišuvnna das ahte vejolaš ja čoavddekeahkes vuostálasvuodát soames báikkálaš servodagain leat headuštan gulahallama ja lasihan konfliktheadá, ja ahte dát lea servodatválttisvuohta ja ahte álgoálbmogat ja minoritehtat leat erenoamáš hearkkes dilis.

Sámediggi deattuha ahte sámeapolitihkka lea vuodđuduvvon sápmelaččaid rahčamušaid nala oazžut min oktagaslaš ja oktasaš vuoigatvuodaid ja olmmošvuoigatvuodaid álbmogin ja álgoálbmogin dohkkehuvvot, ja ahte dát vuoigatvuodát buori muddui eai vel ge doahhtaluvvo.

Sámediggi čujuha dán oktavuodas Fovse-áššái ja lea seamma ládje go Norgga duopmársearvi fuolas dainna ahte luohhtámuš riektestáhtii sáhtá hedjonit. Sámediggi deattuha ahte bisti olmmošvuoigatvuodarihkun Fovses farggamusat ferte loahpahuuvvot, ja ahte áššis ferte álggahuuvvot sorjjasmeahtun guorahallan.

Sámedikki kommentárat kommišuvnna evttohan doaibmabijuide 4. pilára vuolde: Vuostálasvuodaid eastadeapmi

Doaibmabidju 4.1

Kommišuvdna doarju Ytringsfrihetskommisjonen (Sátnefriddjavuodákommišuvnna) (NOU 2022: 9) evttohan doaibmabijuid álgoálbmogiid ja minoritehtaid vealaheami ja vašuheami vuostá.

Dát doaibmabidju lea gieđahallojuvvon dievasčoahkkináššis «Duohtavuohka ja soabadeapmi – váikkuhusat olbmuide»

Doaibmabidju 4.2

Berre ásahuvvot bastevaš ráđđeaddi orgána ráđđehussii veahkkin áššiin mat gusket našuvnnalaš minoritehtaide, dás maiddái iešgudetlágan dási iešmearrideami hárrái.

Sámediggi oaivvilda ahte dán doaibmabiju fertejit našuvnnalaš minoritehtat árvoštallat.

Doaibmabidju 4.3

Kommišuvdna ávžžuha čadahit oamastan- ja geavahanvuoigatvuodaid kártema guovlluin olggobealde Finnmárkku álbmotrievtti mearrádusaid olis. Dát ferte fátmastit vuoigatvuoda boazoguohtumiidda olggobealde otná boazoguohtunguovlluid ja našuvnnalaš minoritehtaid geavahanvuoigatvuodaid, sajáiduvvan vieruid ja dološ áiggi rájes geavaheami vuodul.

Sámediggi doarju Duohtavuoda- ja soabadankommišuvnna evttohusa oamastan- ja geavahanvuoigatvuodaid kártema hárrái.

Sámediggi háliida ahte dát kártenbargu farggamusat joatkašuvvá ja atná hui vahágin go Sámevuoigatvuodalávdegotti II (SRU II) evttohusaid čuovvoleapmi lea nu guhká ádjánan. Dán seammás lassánit areálasabahkkenáigumušat ja boares máhttu njálmálaš muitalanárbevieruid mielde jávká boarráset sámi buolvva mielde.

Sámediggi atná dohkketmeahttumin ahte okta nubbi ráđđehus lea lálkaevttohusaid coggan lođái ja deattuha ahte dál lea gollan nu guhkes áigi ahte dát nollan iešalddis sáhtá adnojuvvot sápmelaččaid vuoigatvuodaid ja olmmošvuoigatvuodaid rihkkumin.

Doaibmabidju 4.4

Kommišuvdna čujuha Norgga almmolaš čielggademiide NOU 2007: 13 Den nye sameretten ja NOU 2008: 5 Retten til fiske i havet utenfor Finnmark ja ávžžuha ahte dáid čielggademiid evttohusat čuovvoluvvojit.

Sámediggi doarju Duohtavuoda- ja soabadankommišuvnna evttohusa das ahte NOU 2007: 13 *Den nye sameretten* ja NOU 2008: 5 *Retten til fiske i havet utenfor Finnmark* čuovvoluvvojit.

Sámediggi čujuha ahte jagis 2024 lea 17 jagi áigi go Sámevuoigatvuodálávdegoddi II geigii iežas čielggadeami NOU 2007: 13 *Den nye sameretten*.

Sámediggi čujuha dasa ahte Sámevuoigatvuodálávdegoddi II deataleamos ávžžuhusat lei láchkaevttohus eatnamiid ja luonddurigodagaid kártema ja dohkkeheami birra olggobealde Finnmárkku, ođđa hálddašanortnet dáid guovlluide ja konsultašuvnavuoigatvuoda láchkareguleren.

Sámediggi oaidná ahte áidna čuokkis man Norgga eiseválddit leat čuovvolan, lea konsultašuvnavuoigatvuoda láchkanannen. Eatnamiid ja čáziid riektekártema ja dohkkeheami evttohusaid čuovvoleapmi ja ođđa hálddašanortnet Romssa fylkkas ja das lulás lea ain eahpečielggas vaikko Sámediggi lea mángga geardde hobehan iešguđetge ráđđehusaid.

Sámediggi lea mángga oktavuodas gáibidan ahte mearrasámiid vuoigatvuoha guolásteapmái ferte lága bokte sihkkarastojuvvot buorebut go mii odne dahkko. Norgga olmmošvuoigatvuodaid institušuvnna (NIM) lea dorjon Sámedikki gáibádusa.

Doaimbaidju 4.5

Kommišuvdna evttoha ahte čađahuvvo ollislaš guorahallan boazodoalu areáladili hárrái ja boazodoalu mearkkašumis sámi kultuvrii.

Sámediggi doarju dán evttohusa. Álggahuvvo vuđolaš ja ollislaš guorahallan boazodoalu areáladili birra ja dan mearrideaddji mearkkašumi sámi kultuvrii. Dát mielddisbukta guorahallat sihke historjjálaš ja dálá areálageavahanvugiid, ja árvvoštallat mo iešguđet hálddašanstivrrat leat váikkuhan ja hábmen boazodoallo servodagaid beassama eatnamiidda ja daid geavaheami. Dákkár guorahallan ii galgga dušše deattuhit juridihkalaš ja ekonomalaš beliid, muhto maiddá kultuvrralaš ja sosiála beliid boazodoalloealáhusas, ja movt dat váikkuha sámi identitehta ja kultuvrra bisuheami ja nannema. Dán guorahallama bohtosat berrejit leat vuodđun dakkár politihkalaš ja hálddahušlaš doaimbajuid ovddideapmái, mat sihkkarastet boazodoallo servodagaid vuoigatvuodaid, nannejit sin iešstivrejumi ja leat mielde seailluheamen ja ovddideamen sámi kulturárbbi ja árbevieruid.

Sámediggi lasiha ahte diekkár guorahallan maiddá ferte fátmastit eará sámi ealáhusaid.

Pilára 4 sihke čilge ja deattuha movt areáladili váilevaš guorahallan dagaha sámi ealáhusdoliid vuostálasvuodaid sisa, sihke boazodoliid, eanandoliid, meahcásteddjiid ja riddoguolásteddjiid.

Sámediggi deattuha ahte vuoigatvuodaid váilevaš čielggadeapmi ii leat dušše sápmelaččaid ja Norgga stáhta gaskasaš vuostálasvuodaid fáddá. Dat buktá maiddá hástalusaid mat ásaht siskkáldas vuostálasvuodaid sámi servodagas.

Sámediggi deattuha ahte vástideaddji ollislaš guorahallan sáhtta leat relevánta maiddá eará surggiin, nu go ovdamearkka dihte luossabivdu dáfus Deanus. Norgga ja Suoma bivdosoahpamuš Deanu-čázadaga hárrái oktan guoskevaš bivdonjuolggadusaiguin lea riidduvuloš ášši ja stáhtat leat dan mearridan beroškeahhtá Norgga ja Suoma beale Sámedikkiid, báikkálaš vuoigatvuodalaččaid ja báikkálaš servodagaid garra vuostehágus.

Sámediggi lea juo mearridan ahte dáhttot Deanu-čázadaga luossahálddašeami ođasmahttojuvnot ja oaivvilda dat sáhtášii leat oassi diekkár dievasmahtti proseassas.

Dasa lassin čujuha kommišuvdna dasa ahte lea dárbašlaš árvvoštallat ovdalgihtii miediheami geavada *oreigningsloven* nammasaš lágas (eksproprierenlágas). Sámediggi doarju dán doaimbajiu ja oaivvilda ahte ovdalgihtii miediheapmi ii berre leat lohpi.

Kommišuvdna ávžžuha ahte ásahuvvo kultur- ja giellagelbbolaš gearggusvuodačoavddus fáhkka, psykososiála doarjjan rávisolbmuide.

Dát doaimbaidju lea giedahallojuvnon áššis *«Duohtavuoha ja soabadeapmi – váikkuhusat olbmuide»*.

Kommišuvdna ávžžuha báikkálaš eiseválddiid gávnnaht man muddui seanadeapmi sániid, kvenaid, vuovdesuopmelaččaid ja dáččaid gaskka lea dárbbášlaš.

Dát doaibmabidju lea giedahallojuvvon áššis “*Duohtavuoda- ja soabadankommišuvvna raporta – Sámedikki bajitdási árvvoštallamat*”, ja giedahallojuvvo dasa lassin sierra áššin báikkálaš doaibmabijuid dárbbu birra.

Sámediggi evttoha ieš čuovvovaš doaibmabiju 4. pilárii: Riidduid eastadeapmi

Doaibmabidju 4.6

Lea dárbbášlaš sihkkarastit guoskevaš beliide buriid mekanismmaid, doarvái resurssaid ja kapasitehta proseassaide resurssaid ja areáladisponerema oktavuodas.

Sámediggi deattuha ahte jus galgá sáhttit čađahit riidduid eastadeaddji proseassaid, de lea áibbas dárbbášlaš addit beliide nu ovttalágan rámmaid ja resurssaid go vejolaš. Dat guoská sihke almmolaš ásahusaide ja sidjiide geat leat sin vuostebealit, sihke konsultašuvnnain ja eará proseassain. Doaibmabijut 4. pilára vuolde lea sihke deatalaččat ja riehta, muhto jus ii leat eanemus lági mielde ovtta meari fápmu ja diehtobalánsa, de ii leat doaibmabijuin ollislaš ávki.

Sámediggi doarju muđui sámediggeráđi árvalusa.

Ášši meannudeapmi loahpahuvvui 07.03.24 dii. 17.10.